

A középkori Európa közjogi rendszerében a bíraskodás természetesen hozzá tartozott a hatalomgyakorláshoz. A közhatalom pozíciójában élők hivatali kötelezettsége volt a joghatóságuk alá tartozók jogvitáit tárgyalás alá venni és eldönteni. Igaz volt ez nemcsak a világi hatalmat kezükben tartókra, hanem az egyházra is. Az egyház mint *societas perfecta*¹ a kezdetektől igényt formált nemcsak a saját jogi normák megalkotására, hanem a jogszolgáltatásra, a bíraskodásra is. A széles értelemben felfogott egyházi *iurisdictio* formailag és tartalmában is nagyon eltérő intézményeket alakított ki a történelem során. Kiemelést érdemel, hogy két jogföldrajzi régió alakult ki Európában, nagyjából a romanisztikai hatás leképeződéseként: Észak- és Dél-Európa, ahol a vízválasztó az Alpok volt. A német ajkú területek meghatározóan az északi típusba tartoztak, aminek leginkább szembevetendő sajátossága az volt, hogy az egyházmegyei bíróságok élén nem a püspöki helynök, hanem az *officialis* állott.

A legfontosabb jogforrástani kérdés az alkalmazott jog volt. Az egyház az újrafelfedezett tudós pápák, valamint egyházi jogtudósok munkássága nyomán továbbfejlesztett római jog fejlett kultúrájának talaján állt, s a IV. lateráni zsinattól (1215) kezdődően fokozódó mértékben érvényesült az az elvárt gyakorlat, hogy a szentszéki bíraskodásban alkalmazott jogot mint egyfajta tudós jogot (német nyelvterületen: *gelehrtes Recht*) kell alkalmazni. Ez azt jelentette, hogy az egyházi bíróságokon azt az Európában egyetemesnek számító jogot (*ius commune*) használták, amely csaknem teljes mértékben az antik római jog adaptációjára épült, az ismert tétel szerint: *ecclesia vivit lege Romana*. Ezt a jogot egyik európai nemzet sem tekinthette élő, nemzeti jognak, ezért ma így mondanánk: szupranacionális jog volt, s tudós jognak is nevezhető, mert az egyetemeken oktatták, ott lehetett elsajátítani, tudományos fokozatot szerezni belőle, s a forrásokból nyomon követhető, hogy a németországi szentszékeken az idő haladtával mind több *doctor*² tevékenykedett.

A recipiált római jogon felépülő kánoni anyagi és eljárásjog bázisán bontakozott ki a középkori egyházi jogi kultúra, amely nem maradt meg az egyház keretei között élők jogaként, hanem kiterjedt a társadalom minden tagjára – legalábbis azokban a hatáskörökben, amelyeket az egyházi bíróságok gyakorol(hat)tak. A jogi kultúrtörténetnek ebben a folyamatában azok a tanult jogászok vitték a főszerepet, akik eleinte döntően klerikusok voltak, majd lassan önálló jogász professzióvá fejlődtek, és a világi származásúak tömegeit is befogadták. A mai jogász hivatásrend fejlődéstörténetének elődei ők, akiket a téma legjobb ismerője, Bónis György találóan jogtudó értelmiségnek nevezett el.³ Ezek az itáliai és franciaországi egyetemeken tanult jogászok a római jog intézményi rendszerének és jogász gondolkodásmódjának elsajátítása révén, hazájukba visszatérve, az egyházi bíróságokon rendszerint bírói pozíciót betöltve alakították évszázadokon át a joggyakorlatot.

Külföldi tanulmányokat ezek a német származású peregrinusok főleg a 14. század közepéig folytattak; akkortól fokozódó mértékben jelentek meg a német tartományokban alapított újabb egyetemek, így már egyre kevésbé kel-

Balogh Elemér

A kölni érseki szentszék hatásköre és szervezete a középkorban

lett külföldre utazni a római és/vagy kánoni jog elsajátítása céljából.⁴ Hangsúlyozni kell a kétféle jog kettősségét, különbözősége mellett a szoros egybetartozást is, amelyet ez az egyetemista réteg személyesített meg, s amelynek szerepe a kiformalódó németországi egyházi bíraskodásban jogtörténelmi jelentőségű.⁵ Az egyetemeken tanult jogot (*gelehrtes Recht*) alkalmazó bírák új paradigmát alapoztak meg, amely a kontinentális európai jogi kultúrában máig érvényes: *iudex secundum allegata, non secundum conscientiam iudicare debet*.⁶

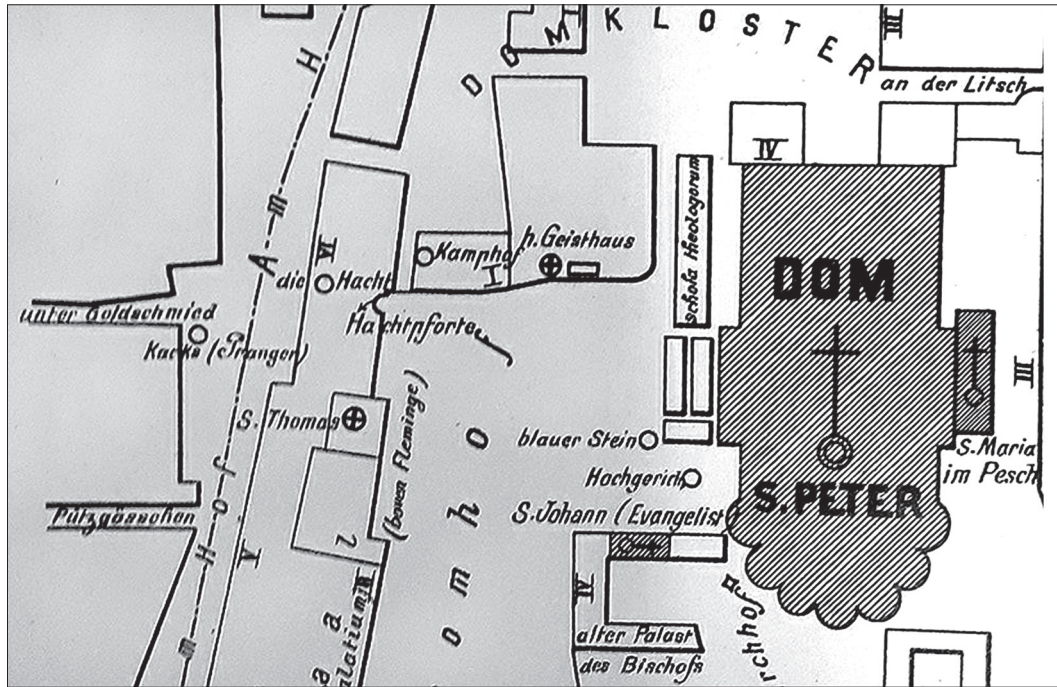
A rendszerint püspökök által vezetett egyházmegyei bíróságai között sajátos helyet foglaltak el azok a németföldi fórumok, amelyek élén egyházi tartományurak állottak. Ez nem volt Európában általános jelenség, hiszen például a magyar királyságban egyetlen püspökség sem számított önálló tartománynak, abban a hűbérjogi vagy közjogi értelemben bizonyosan nem, ahogyan az Németországban megvalósult. Elsősorban hűbérjogi szempontból volt kiemelkedő jelentősége a három egyházi választófejedelemnek, a mainzi, trieri és a kölni érseknek, akik a hűbéri struktúrában (*Heerschildsordnung*) a második birodalmi hűbér szintjén helyezkedtek el, s a legmagasabb birodalmi tisztségviselők között találjuk őket. Egyházi bírósága mindhárom érseknek volt, s a jellemző közös vonások mellett mindegyik számos egyéni jegyet is magán viselt.

1. Ügykörök

A kölni egyházi bíraskodás legfontosabb hatásköreit tekintve természetesen nagyon hasonló volt a többi németországi szentszékhez, ezért ehelyütt csupán néhány különös esetkört említek. A rend megőrzését szolgáló büntetőjogi karakterű ítélkezés a legősibb püspöki vándorbíraskodás (*Sendgerichtsbarkeit*) hagyományaira épült, és senki nem kifogásolta, hogy az egyházi bírák ezen a területen is aktívak ne legyenek.

1. 1. Büntetőjog

A bírósági természetű bűnüldözés kezdetben elválaszthatatlanul összekapcsolódott a lelkipásztori gondoskodással. Itt említendő Siegfried von Westerburg érsek (1274–

Az érseki bíraskodás helyszíne (térképrészlet)⁷

1297), aki megkövetelte az egyházmegye plébánosaitól, hogy jelentsék azokat a híveket (*ad nos vel ad officialem nostrum seu ad ordinarium loci*), akik nem járulnak legalább évente egyszer szentgyónáshoz. Ugyanebben a statútumban felsorolták az érseknek vagy helyettesének fenntartott eseteket, természetesen a gyónási titok sérelme nélkül, ezek: gyilkosság, egyházi hamvasztás, természet elleni bűnök, szűzek megbecstelenítése, paráználkodás apáccal, vérfertőzés, erőszaktevély szülőkön vagy egyháziakon, jövendőmondás, varázslás, nyilvánvalóan hamis eskü, hit és erkölcs elleni tettek, szimónia, tévtanítás, istenkáromlás. Heinrich von Virneburg érsek is hasonló tartalmú rendelkezést bocsátott ki (1330), megtoldva a plébánosok jelentési kötelezettségét azok irányában, akik alapos indok nélkül több mint egy éve kiközösítésben élnek, akik házassági akadályuk tudatában házasságra lépnek, az uzorások etc.

Az *officialis* büntető hatásköre nemcsak laikusokra, hanem klerikusokra is kiterjedt. Wikbold von Holte érsek (1297–1304) elrendelte, hogy a dékánok készítsenek egy jegyzéket a funkciójukat el nem látó plébánosokról. Walram von Jülich (1332–1349) rendelkezése szerint az érsek mellett az *officialis* is feloldozást adhat olyan, büntetés alatt álló klerikusoknak, akik az egyházi rendhez méltatlan viselkedésük miatt kaptak elmarasztalást (például illetlen haj- és ruhaviselet, részvétel fegyveres játékokon). Ugyanő írta elő az olyan papok összeírását, akik napjában többször miséznek, vagy akik a borozókban, sörözőkben az egyházi rendhez méltatlanul viselik magukat, s emiatt kiközösítésbe estek – ők is csak akkor oldozhatók fel a büntetés alól, ha esküvel ígérik, hogy megjavulnak. Az érsek vagy az *officialis* engedélyére volt szükségük a misézéshez a külföldről érkezett papoknak, akiknek hitelt érdemlően kellett bizonyítaniuk felszentelt státusukat, vagy

bemutatniuk különleges engedélyüket. Különösen vonatkozott ez az előírás arra az esetre, ha külhoni személy valamely egyházi hivatal elnyerésére törekedett.

1. 2. Házassági ügyek

A házassági ügyek a kezdetektől vitán felül szentszék elé tartoztak, itt most csak néhány különös szempontot említek. Az első oklevelekben azokról a fellépésekről esik szó, amelyekben az egyház megtiltja az érvénytelen, például titokban kötött házasságok megáldását. Az eltitkolt házasságkötések miatt kiközösítéssel sújtott személyeket csak a kölni *officialis* oldozhatja fel.⁸ Sok gond adódott abból, hogy egyes plébánosok házasadni engedték azokat a híveiket, akiknek az *officialis* vagy más illetékes egyházi bíró előtt függőben lévő házassági pere van. Hermann érsek szigorúan tiltotta az ilyen gyakorlatot, függetlenül a szóban forgó per eredményétől, s csak annak lezárása után, annak kimenetelétől függően engedélyezhető a házasságkötés.⁹

1. 3. Igazgatás

A kölni *officialis* feladatkörébe, ha másodsorban is, számos igazgatási jellegű megbízás is beletartozott.¹⁰ Az előbb említett érsek bízta meg *officialis*-át a kölni klérus kiváltságainak érvényesítésével; egy másik alkalommal a bíró rendelkezett egy vitás plébánia betöltéséről, s szintén ő referált az érseknek egy prépostság és káptalanja közti súrlódás elrendezéséről.

Az egyházi birtokokkal kapcsolatban is rengeteg teendő adódott. Már Siegfried von Westerburg érsek elrendel-

te, hogy azokat a hatalmaskodókat, akik egyházi birtokot merészelnék elidegeníteni, jelentsék neki vagy *officialis*-nak. Wikbold von Holte elrendelte az *officialis* fellépését az olyan világi bírák, esküdtek és tanácsnokok ellen, akik akadályozzák a kegyes célból történő végrendelkezéseket. Különleges és nagy volumenű feladatot jelentett a dóm építésével kapcsolatban adódó ügyek intézése. Az érsek-ek ugyanis teljes szigorral léptek fel az építést nem elég „jelkesen” támogató klerikusokkal (plébánosok, dékánok) szemben, s a szükség esetén alkalmazott fenyítékek feloldása, az ehhez szükséges feltételek fennállásának mérlegelése folyamatos feladatot adott az *officialis*-nak.

Az egyházmegye pénzügyeinek intézése olyan értékben koncentrálódott az *officialis* kezében, hogy Heinrich von Vireburg érsek elrendelte (1316) az egyház vagy egyházi személyek adósleveleinek kézbesítését az *officialis* kezéhez, a teljesítéstől számított egy hónapon belül, kiközösítés terhe alatt.¹¹ Adódtak azonban súlyos konfliktusok is e feladatkör gyakorlása során. Dortmundi polgárok emeltek panaszt (1287) amiatt, hogy a kölni *officialis* rájuk erőltetett egy elöljárót (*rector*), s mikor szót emeltek ellene, kiközösítéssel fenyegetőzött. Johann von Frascati püspök, pápai legátus a régi és az új dóm dékánjait és a münsteri *officialist* bízta meg az érseki bíró elleni kifogások kivizsgálásával. A három delegált bíró meghagyta a rektornak, hogy idézze meg a bepanaszolt *officialist* Münsterbe, a jogvitát rendezendő. Ez a példa arra is rámutat, hogy Rómában a delegált bírák kiválasztásakor gyakran figyelmen kívül hagyták a bírósági hierarchiát.

1. 4. Hiteleshelyi tevékenység

A középkori szentszékek mellett tevékenykedő közjegyzők és bírósági személyzet, élén a bíróval, is látott el olyan, az írásbeliséggel kapcsolatos tevékenységet, amelyet hazai jogtörténeti analógiával élve hiteleshelyi tevékenységnek mondhatnánk. Az *officialis* feltűnésének első írásos emlékei között mindig megtaláljuk az oklevélhitelesítő funkcióban eljáró személyt. Ilyen alkalom volt az a jogvita, amely Köln városa és Engelbert von Falkenburg érsek között pattant ki, s a viszályt lezáró, a megbékélést rögzítő választottbírói ítéletet (1263) hitelesítő személyek között találjuk az *officialist*. Személye, a hozzá kapcsolódó pecséthasználattal, különleges autoritást kölcsönzött az okleveleknek:

„[...] a szentszéki pecsét különös hitelességű volt, a vele megpecsételt oklevelek teljes hitelességet (*fides publica*) élveztek elsősorban az egyházi bíróságokon, de idővel más hatóságok előtt is. Így történhetett, hogy ezek a püspöki bíróságok mellett működő hivatalok formálisan is elfogadott, oklevéladó helyekké váltak, mégpedig abban az általános értelemben, hogy az itt kiállított oklevelek nem csupán az adott ügyben és a nevezett szentszék eljárásában bírtak jogerővel, hanem minden más hivatal által is elfogadott, feltétlen hitelességet élvező okiratoknak számítottak.”¹²

Az oklevélhitelesítő funkcióval a legközelebbi kapcsolatban állott a magánjogi ügyletekben való közreműködés (*freiwillige Gerichtsbarkeit*). Minden más németországi *officialis*hoz hasonlóan a kölni is szerteágazó tevékenységet fejtett ki ezen a területen. Néhány példa: öröklési szerződést kötnek a közreműködésével (1283), Siegfried érsek és Dietrich főesperes társaságában adásvételi szerződést foglal írásba (1285), két évvel később ugyanilyen szerződést készít egyedül, majd ugyanabban az évben egy ajándékozást is okiratba foglal (1287).¹³ Ugyanebben a feladatkörben mint választottbíró is eljár. Ez történt, amikor a dómprépost *officialisa* és a domonkos rend priorja társaságában egy kápolna felépítése és felszentelése körüli vitában járt el (1300); két évvel később Heinrich von Vireburg dómprépost társaságában Wikbold érsek és Jülich grófjai közt támadt viszályban dönt; a münsteri dóm egyik tisztségének (*Unterkellneramt*) betöltéséről határoz (1306); eldönt egy Budberg templomával kapcsolatos vitát (1307)¹⁴ etc.

A kölni bíró (*officialis curie Coloniensis*) szorosán vett bírói tevékenysége természetesen a kezdetektől domináns volt. Megemlítendő itt az a Konrad von Hostaden érsek és Köln városa közti jogvita (1258), amelyben kifejtí az érseki bíróság illetékességének jogalapját. Legerősebb „fegyverét” veszi kézbe magister Dionysius, amikor Remagen plébánosának meghagyja (1266), hogy a Johann Cadolf ellen engedetlenség miatt elrendelt kiközösítést súlyosítsa (*aggravatio*); végítéletet hoz egy makacssági eljárásban Kaiserswerther esküdteji és tanácsnokai ellen, bizonyos egyházi intézmények jogtalan megadóztatása miatt (1279); egy lovagot *pro contumacia* kiközösítő ítéletet hoz, és elrendeli annak kihirdetését (1280). Különböző plébánosokat bíz meg azzal, hogy egy másodfokon megítélt fizetési kötelezettség végrehajtására szólítsák fel az adóst (1306). Ugyanebben az évben a világi hatalom tényezőihez (*brachium saeculare*) fordul segítségért egy tizedet visszatartó, s emiatt már kiközösítés alá került lovaggal szemben.¹⁵

2. Joghatóság és eljárásrend

Az érseki bíraskodás hatáskörének, eljárásrendjének, ügyvitelének szabályai hosszú idő alatt alakultak ki. Az elszórt kezdeti szabályozások után Heinrich von Vireburg érsek (1304–1332) fogalmazott meg először összefüggő szabályozást: a statútumok konkrét indokai szinte mindig abban ragadhatók meg, hogy a visszaéléseket és a szerteágazó, kiszámíthatatlan és gyakran elhúzódo eljárásokat akarja az érsek megreformálni. A reformokat Wilhelms von Gennep (1349–1362) *officialis* egészítette ki és erősítette meg (1356), szakértők bevonásával.¹⁶ Ugyanezt a munkát folytatta Dietrich von Mörs (1414–1463). A visszaéléseknek azonban nem akart vége szakadni: éppen halála esztendejében panaszolták az érseki templom papjai, hogy „mind egyházi, mind világi tárgyú perekben a bírósági eljárás gyakran nélkülözi a szakszerűséget”.¹⁷

A reformok mellett kötelezte el magát Ruprecht von der Pfalz (1463–1480) is bírósági rendtartásában (1470).

Ennek bevezetőjében sorolja az okokat, amelyek szükségessé teszik az ügymenet szigorú szabályozását. Felemlíti, hogy az ügyvédek és prokurátorok, valamint a jegyzők gyakorta eltérnek a szabályos eljárástól, s ezzel nemcsak a peres költségeket, hanem azoknak a pereknek a számát is növelik, amelyeket Rómába megfellebbeznek, s ott gyakorta megsemmisítenek – sértve ezzel a kölni érseki székhely tekintélyét. A rendtartást a továbbiakban némileg kiegészítették – Hermann IV. von Hessen (1480–1508) és Philipp von Daun (1508–1515) érsek alatt, de a 16. század elején Hermann V. von Wied (1515–1547) ismét megerősítette (1528) és terjedelmes reformjavaslatokat fűzött hozzá.

Az egyházi bíraskodás akadályozásával kapcsolatos kérdések is folyamatosan jelen voltak. Az *officialis* egyik legkorábbi említésével esik egybe az az érseki panasz (1258), amely kifejti, hogy Köln városában mindennemű bíraskodás eredője maga az érsek, és határozottan elítéli azt a helyi joggyakorlatot, amely szerint egyháziakat érintő ingó és ingatlan javakról a kölni városi bíróság dönt, jöllehet az ismert kiváltság (*privilegium fori*) okán ügyük csakis szentszékek elé kerülhet.¹⁸ Energikusan követelte a legfontosabb ügyekben (uzsora, hamis eskü, paráznaság és házasság) való szentszéki illetékesség elismerését.¹⁹ Az érsek és a város közt támadt joghatósági vitát döntőbírák elé vitték (Goswin dómdékán és főesperes, Heinrich von Severin és Philipp von Soest prépostok, és Albert domonkos olvasókanonok), akik úgy határoztak, hogy az előbb említett ügyek kétségkívül egyházi fórum elé tartoznak, de az érsek egyéb igényei (mint ünnepnapok megsértése, immunitások, mértékek meghamisítása, adásvételek etc.) felől világi bíróság is dönthet. Az érsek egy további követelése ezt az irányt folytatta, amikor felpanaszolta, hogy a polgármester és esküdttszerei olyan mélyen belenyúlnak az egyházi perekbe, hogy a perfüggés alatt is képesek akadályozni az ügy tárgyalását. Erre nézve a bírák úgy foglaltak állást, hogy világi bírácoknak nincs joguk egyházi dolgokról és egyházi személyekről ítélni; az egyházi bírák illetékességét pedig mindenkor előbbre valónak ítélik, „mert hiszen az egyházi dolgok mindenben megelőzik a világiakat, így a fejedelmek törvényei nem ronthatják le a szent kánonok érvényét”.²⁰

Az idő haladtával az érseki ambíciók egyre erőteljesebbé váltak. Siegfried von Westerburg (1274–1297) egyházmegyéje valamennyi papjához intézett levelében kiközösítéssel fenyegeti meg mindazokat, akik az érseki kúria és a főesperesek bíróságainak munkáját akadályozzák. Miként más helyeken, a főesperesekkel való viszony Kölnben sem volt felhőtlen. Ugyanezen érsek *officialisa* fordult (1287) valamennyi plébánoshoz és káplánhoz azzal a felszólítással, hogy csakis a tartományi zsinatok által meghatározott illetékességi körben bíraskodjanak, s kiközösítés terhe alatt tartózkodjanak más ügyektől, mert azok már az érseki jogszolgáltatásnak vannak fenntartva. Heinrich von Vineburg érsek azokkal a papokkal szemben is fellépett, akik elégtelen vagy hamis delegált bírói felhatalmazással rendelkeztek; kétség esetén a legitimáció megítélése az érsekre vagy *officialis*ára tartozott.

Egy évszázaddal később a problémák még nagyjából ugyanazok. Egy részletes statútumában (1375) Friedrich III. von Saarwerden érsek energikusan támadja az egyházi törvénykezést akadályozó világi bíraskodást. Utóda, Dietrich von Mörs úgy próbálta konszolidálni a helyzetet, hogy világosan rögzítette a szentszéki kompetenciákat, utalva azokra az ügyekre is, amelyek egyértelműen a világi jogszolgáltatásra tartoznak. Utóbbiakhoz sorolja a teljesen profán természetűeket, mint szóbeli sértegetések, visszaélések, sebesítések, avagy adásvételek, birtokviták – feltéve az utóbbiak esetében, hogy: az ügy tárgya 2 gulden érték alatti, mindkét fél Köln városától egy mérföldön belül lakik és világi személyek. Az ilyen ügyek pereskedőit az *officialis* világi bírókhoz kell, hogy utasítsa. Az időközben felmerült perköltségek a felperest terhelik. A világi fórumokon elindult perek esetén az *officialis* csak akkor hivatkozzon a prevencióra, ha kifejezetten egyházi ügyekről (*causae ecclesiasticae*) van szó.

2. 1. A perrend reformjai

Az írásbeliség a szentszékek egyik nagy értéke és a világiakkal szemben gyakran nagy előnye volt, ám csakis gondos ügyvitel és iratkezelés mellett. Dietrich kölni *officialis* egyik rendelkezése (1356) előírta, hogy a hivatalból kiállított idézéseknek teljes terjedelmében tartalmazniuk kell a peres felek megnevezését (*Namen und Beinamen*). Hasonló feltételeknek kell megfelelniük a bírósági beadványoknak is: le kell pecsételni, széljegyzetekkel ellátni, megfelelően bekötni, a külzeten a kérelmező nevét és a jogigényt feltüntetni – ezek hiányában a kérelem nem fogadható be. Kisebb perértéknél (6 gulden alatt) nem szükséges terjedelmes beadványt készíteni, csak egy két-három oldalas regisztert. Ezen is fel kell azonban röviden tüntetni az ügy lényegét, valahogy ekként:

„Ezen és ezen a napon kijelentette Johannes, hogy egy bizonyos összeget kölcsönzött, amelyet be akar hajtani. Petrus a követelés jogosságát vitatja. Johannes kap nyolc napot, hogy állítása bizonyítására tanúkat állítson.”

Az ilyen esetekben csak egy tárgyalási időpontot kell kitűzni, s ekként az ügyek nagy száma gyorsan megoldható. Különösen állt ez az egyszerűbb perviteli lehetőség az alacsonyabb rendbéli polgárok csekély jelentőségű ügyeiben: az *officialis* ilyenkor lényegében sommásan, minden formalitástól mentesen eljárhatott.²¹

Az ügyfelek költségeinek kímélése céljából a tanúvalomásokot csak egyszer kell leírni, s az egyéb bizonyító eszközök szövegeit sem kell megismételni, hanem csak utalni rájuk („Wie oben“, „wie auf Seite so und so“). A formailag kifogástalan beadványokat akkor is továbbítani kell az *officialis*hoz, ha ügyvéd nem ellenjegyezte.

A pertárgy értékétől függően megkülönböztettek egyszerű (*causae summariae et leves*) és összetett ügyeket (*causae plenae*) – előbbiekhöz tartoztak a 12 gulden alattiak. Értéktől függetlenül az összetett perek eljárásrendje

érvényesült a javadalom- és tizedperekben, házassági és uzsoraügyekben. A legcsekélyebb jelentőségű kategóriába sorolták a 8 kölni márka értéknel alacsonyabb, valamint a nagyon szegény emberek által vitt pereket.²²

A 12 rajnai gulden perérték fölötta következő a perrendszerű eljárás. Az első idézésben meg kell jelölni a per időpontját, és pedig az alperest a második napra kell idézni, hogy legyen ideje a keresetlevelet megismerni. Amennyiben a keresetlevél még nincs készen, úgy egy feljegyzést kell számára átadni arról, hogy amint elkészül a keresetlevél (*actio libelli*), másnapra kézbesítik. Csakis a keresetlevél kifogástalan benyújtását követően lehet a tárgyalásra határnapot kitűzni, amikor is mindkét félnek meg kell jelennie, s kérelmét, valamint ellenkérelmét az *officialis* előtt előadnia. Az alperest háromszor kell idézni, második és harmadik alkalommal kilátásba helyezve egyházi büntetést, amennyiben válasza sem méltatja a keresetet. A keresetet és az ellenkérelmet az *officialis* megvizsgálja, s dönt a kereset visszautasításáról vagy annak befogadásáról. Utóbbi esetében másnapra ki kell tűzni a tárgyalást, ahol a felperes előadhatja kereseti kérelmét. Ezután az alperes következik, aki szintén kifejtheti álláspontját, s megnevezheti bizonyítékait (ha azok nincsenek kéznél, két nappal később még bemutatathatja őket). Abból a célból, hogy mindkét fél valamennyi bizonyítékát a bíróság elé tárhassa, még szükség szerint egy utolsó határnapot kell kitűzni, utána azonban a bizonyítás lezárul, és ítéletet kell hozni.

A másodfokú tárgyalásoknak is hasonlóan kell folyniuk, de az elsőfokú tárgyaláson részletesen megnevezett kereseti kérelmekre csak utalni kell (*ad articulandum*), s azokra az eljárási cselekményekre, amelyekre előzőleg két napra, itt másnapra kell határnapot kitűzni. Az alapos és meggyőző bizonyítás végett összesen négyszer kell határnapot megállapítani, de – nem akarván az időt húzni – mindig a soron következő bíraskodási napra. A tisztán egyházi jellegű ügyek másodfokú tárgyalásakor szintén az a rend, hogy a következő napokra kell tárgyalást kitűzni, kivéve az első alkalmat (amikor a kereseti kérelmek előadása történik), ekkor itt is második napra kell idézni. A harmadfokon ez a garanciális feltétel is elesik, s szintén az első napra történik az idézés.

A tisztán egyházi természetű ügyekben (egyházi javadalom-, házassági és tizedperek, valamint uzsora) az eljárás lehetséges gyorsítását célzó intézkedéseket fogalmazott meg Ruprecht. Ezekben az eljárásokban az első tárgyaláson szóban is elő lehet adni a kereseti kérelmeket, és le kell tenni az esküt (*Gefährleid*). Ekkor az alperest a második napra kell idézni, amikor mindkét fél továbbra is elég, ha szóban nyilatkozik. Ezután megint csak a következő második napra kell az alperest idézni. Ha nem ad választ, makacssági vádat kell ellene emelni. Ezután a bizonyítás folytatódhat, mindig másodnaponként tűzve ki a tárgyalásra határnapokat. Ha bármelyik fél abba kívánja hagyni a pereskedést, az ő oldalán a bizonyításnak vége szakad (*Aktenschluß*). Az alperes távolmaradása alapvetően nem befolyásolja a tárgyalás menetét, egészen a végítéletig – kivéve azt a kiközösítő ítéletet, amelyet a bíróság az alperes nyilatkozattételének elmaradása miatt szabott ki.

Az egészen egyszerű ügyekben (ti. a 12 rajnai gulden érték alattiak, valamint a szóbeli sérelmek) további könyvitések szolgálják a gyors pervitelt. Ekkor egyáltalán nincs szükség a szokásos perrendre, elég, ha egy kis cédu-lára tételesen feljegyzik a kereseti kérelmeket. Az alperest másnapra kell idézni, feleletre. A bizonyítékok és nyilatkozatok előadása után az eljárás bizonyítási szakasza le is zárul. A jegyzők figyelmét különösen felhívják a jegyzőkönyvezés alkalmával a rövid, tömör fogalmazásra.

Az egyszerűsített ügyrend érvényes a hivatalból indult egyházi perekben is. Itt is értesítik (idézik vagy megintik) az alperest az ellene felmerült vádokról, s felhívják a személyes védekezésre, amelyet nem kell írásba foglalni. Ha megérkezik a felelet, az *officialis* vagy a pecsétnök megbizsa az érseki bíróság egyik jegyzőjét, aki az alperes eskü alatt tett kihallgatását – a pecsétnök jelenlétében – elvégzi és leírja. Amennyiben elismeri bűnét, mértéktartó vezeklést írnak elő számára; könnyebb súlyú esetekben a szankciót a pecsétnök, súlyosabb esetekben az *officialis* állapítja meg. Ha azonban tagad, pontról pontra végig kell menni a kérdéseken. Ekkor szabályosan meg kell idézni a szokásos második napra, s az eljárás a profán perekhez hasonlóan folytatódik.²³

Dietrich von Mörs a bírósági szankciók alkalmazásakor takarékosági okokból bizonyos önállóságot engedélyezett az illetékes plébánosoknak. Abban az esetben, amikor az *officialis* az első súlyosítást tartalmazó levelet kiküldi számára (amelynek kézbesítése avagy kihirdetése a plébános feladata), nem kell várnia az esetleg szükséges további parancsokra, hogy havonta a további (második és harmadik) súlyosítások felől intézkedjen.²⁴

2. 2. Végrehajtás

Főként a súlyosabb esetekben fordult elő, hogy az ítéletet nem tudták végrehajtani, s felmerült a világi kar (*brachium seculare*) segítségül hívásának az igénye: erre szokásosan az egy esztendő letelte után került sor. A világi hatalom – gyakran bíróság – eljárásakor is kiderülhet, hogy a pervesztes túlságosan szegény, és képtelen tartozásának kifizetésére: ekkor az eljárást folytatni kell, az egyházi szankciók alkalmazásától pedig tartózkodni kell. Ha a pénzfizetésre kötelezettnek nincs fedezete, a világi bíró zálog alá veti az adós javait, s a hitelező azokból kielégítheti magát. Ha ilyen javai sincsenek, a bírónak be kell záratnia: a fogvatartás költségeit azonban háromnapoként a hitelezőnek kell fizetnie, s ha elmulasztja, az adóst elengedik.²⁵

A végrehajtás rendszeres újraszabályozása Hermann von Wied nevéhez fűződik. Megállapítja, hogy a világi hatalom segítségül hívása gyakran ad alkalmat vitákra, s az eljárás kimenetele nagyon bizonytalan, minek oka az alapos szabályozás hiánya (is). A jövőben folytatandó gyakorlat hivatott az együttműködést megjavítani. Eszerint, amikor valamely egyházi bírói parancs kibocsátásra kerül egy világi bíróhoz, a megesketett küldönc (*Bote*) először a levéllel ahhoz a plébánoshoz menjen, akinek körzetében az elmarasztalt személy lakik. Ezután

a plébános forduljon az illetékes világi bíróhoz vagy hatalomhoz, közölve vele a bírói parancs tartalmát. Ezután a világi hatalom embere a plébánosnak ad egy határidőt (nyolc napnál rövidebbet), amelyen belül az elmarasztalt személyt elfogja, javait (*Hab und Gut*) pedig lefoglalja. Ez az állapot addig tart, amíg az elítélt nem teljesít, vagy nem tisztázza másként magát. Ha a plébánost erről a világi hatalom tényezője értesíti, a plébános jelentést tesz az *officialis*nak. Más esetekben (*ob non partitionem rei iudicatae* vagy *on non solutionem recogniti seu confessati*) a világi bíró a plébánosnak megjelöl egy napot, amelyen átadja neki az adóst. A plébános erről is köteles jelentést tenni. Az alapper jogosultjának az egész eljárás költségeiről költségkimutatást kell készítenie a világi bíró számára, amelyet az érseki kúrián hitelesítenek. A fogságba vetett élelmezését, valamint a világi bíróság és a küldönc költségeit meg kell téríteni. A lefoglalt jószág elsősorban a peres tárgy volt; az említett bírósági költségek között az utazással kapcsolatban felszámítható összeg legfeljebb 1 kölni marka lehetett.

Ha az elmarasztalt személy (*ob rem liquidam*) kiközösítés alatt áll, a világi bíró bármilyen alkalmas jószágot lefoglalhat. Először mégis az ingó javakat kell zárolni, mégpedig azokat, amelyek nagyobb gond és költség nélkül őrizhetők (bor, ló, ökör, egyéb állat vagy dolog), ilyenek hiányában a zálogtárgyakat a háztartásból vagy egyéb használati tárgyak közül kell venni. Ha semmilyen ingó nincs, következhet az ingatlan. Ha ingatlana sincs, fogságba kell vetni, míg helyzetére megoldás nem kínálkozik. Amennyiben azonban sikerült zálogtárgyakat lefoglalni, az eljárásrend a következő. Költségekkel járó zálog esetében azokat csak három napig kell őrizni. Ez idő alatt válthatja ki a zálogot az elítélt, és elégítheti ki a hitelezőit vagy a pernyerteseket. Idő múltával esküdtek útján fel kell becsülni a zálogtárgyakat és értékesíteni azokat, majd a hitelezőket kifizetni, és a felmerült eljárási költségeket megtéríteni. Ha a befolyó összeg nem elég minderre, elsősorban a hitelezőket kell kifizetni. Ha az összeg éppen elegendő, akkor a kielégítés rendben lefolytatható. Amennyiben pedig nagyobb összeg folyik be, úgy a hitelezők a nekik járó rész és a költségek levonása után fennmaradó részt a perveztesnek visszajuttatják.

A költségekkel nem járó, lefoglalt ingó zálogtárgyak őrzési és visszaválthatósági határidejéül 14 napot állapítottak meg. Idesorolt tárgyak (példálózóan): láda, ágy, takaró, ruha, kocsi, talicska, szántóeszköz. E tárgyak sorsa is ugyanaz volt, mint a fent említett esetben. Ha nem találtak vevő, a hitelezőnek a zálogtárgyakkal kell beérnie. Ingóságok hiányában itt is az ingatlanok (ház, szőlő, kert, mező, erdő) következnek. Ezekben az esetekben azonban a tulajdon átszállása lényegesen nehezebb. Előbb itt is felbecsülik az ingatlant, majd három egymást követő vasárnapon a templomban kihirdetik, amelynek az a célja, hogy hátha akad valaki (az adós rokona vagy hozzátartozója), aki a zálogtárgyat magasabb értéken kiváltja. Ha nem jelentkezik senki, sor kerülhet a zálogtárgy átadására. Ám ekkor is van még egy feltétel: a szokott időn belül (*Jahr und Tag*), azaz egy éven és hat héten belül az adósnak (és rokonainak) még jogában áll

az illető birtokot a zálogérték és a költségek kifizetése ellenében visszaváltani. Ez idő elteltével azonban a záloghitelezőt a helyi szokásoknak megfelelően a bírónak be kell vezetnie a jószág birtokába.

Amilyen figyelemmel van a szabályozás az adósról, úgy gondja van a hitelezőkre is. Így szigorúan tiltja a lefoglalt tárgyak értékbecslésekor a túlértékelést. Ha azonban nem kerül vevő, aki megadná a becsült árat a dolgokért, a hitelező pedig csak sokkal kevesebbre becsüli azokat, úgy a becsülő köteles a hitelező által megszabott áron a dolgokat megvásárolni. A teljesen vagyontalan adós végül is szabadul, de előbb fogságba kerül. Itt azonban csak addig tartható, amíg fogvatartásának költségeit a hitelező fizeti (naponként 4 fillér az élelmezésre és másik 4 a börtön-őröknek). A valóságban ez a forgatókönyv ritkán érvényesült, hiszen egy nyilvánvalóan nincstelen személy fogva tartásáért folyamatosan fizetni kidobott pénz volt. A vége az volt az efféle raboskodásnak, hogy amennyiben a hitelező nyolc napon át elmulasztotta a fizetés teljesítését, a fogvatartottat szabadon kellett bocsátani.

Az egyházi bíróság egyes eljárási aktusainak (intés, idézés, kiközösítés etc.) árat Hermann rendtartása 2 fillérben rögzítette. A szomszédok értesítése a bírósági cselekményekről 4 fillérbe került, a világi bíróságokhoz, hatóságokhoz fordulás ára pedig 1 *albus* volt.²⁶

3. A bíróság tisztviselői

A kölni érseki kúrián működő szentszék a legtöbb tekintetben hasonlóan épült fel a hasonló bíróságokhoz, de adódtak tanulságos és érdekes eltérések is.

3. 1. A bíró

Az első kölni *officialis* a 13. század közepén kezdte meg működését, s bíróságát többféle elnevezéssel említik a források: *aula*, *curia*, *consistorium*, *saal*.²⁷ Kétségkívül nyugati (angol, francia) hatás nyomán alakult ki a tisztesség, tehát nem delegált bíró, hanem az érsek a bírói hatáskör gyakorlója, s bár ez a legterjedelmesebb feladatköre, emellett sokáig még rengeteg más, igazgatási természetű feladata is volt.

Az érseki bíró Kölnben nemcsak a bírászkodás első embere volt, hanem bizonyos mértékig a kúriai személyzet cenzora is:

„Az *officialis* az érseki bíróság legfőbb hivatalnoka volt, valóságos bíró, aki amellett, hogy elsősorban a gyors és szakszerű jogszolgáltatásért volt felelős, felügyelnie kellett a kúria valamennyi alkalmazottjának szolgálati és szolgálaton kívüli életét is.”²⁸

Emellett hatásköre természetesen nem parttalan, ellenkezőleg: kellően szabályozott volt.

Dietrich von Mors rendtartásában szigorúan meghagyta, hogy a kölni érsekség *suffraganeusai* irányában a szokásjog (*gemeines Recht*) alapján járjon el. Kánonjogi ügyekben pedig különösen pedig IV. Ince, VIII. Bo-

nifác és IX. Gergely pápák rendelkezései (*Liber Sextus Decretalium*) az irányadók, még hozzá a hivatalvesztés terhével.²⁹ Az *officialis* hivatali túlkapásai, indokolatlanul szigorúan alkalmazott egyházi fenyítékei ellen maga az érsek is felléphetett, mint tette ezt Heinrich von Virneburg (1306). Ugyanő meghagyta egyúttal, hogy a szabályosan elrendelt egyházi büntetéseket nem szabad indokolatlanul feloldani. A kiközösítés megszüntetésének egyik lehetséges útja volt a peres felek bíróság előtti kiegyezése. Az is megesett, hogy a felperes egyszerűen szétépte vagy eldobta a kiközösítő bírósági ítéletet, nem akarván ellenfelével tovább pereskedni – ilyenkor a kiközösítő ítélet hatálya bizonytalanná vált: erre vonatkozóan egy alkalommal (1330) Heinrich von Virneburg érsek távollétében helyettese, Heinrich, bonni főesperes és prépost úgy rendelkezett, hogy az érintett személyek mindaddig kiközösítetteknek tekintendők, amíg szabályos bírói feloldozást nem kapnak.³⁰ Walram von Jülich érsek azt is meghagyta *officialis*ának (1335), hogy egyháziakat csak akkor oldozhat fel, ha azok eskü alatt ígérik megjavulásukat.³¹

A kiközösítéseket nemcsak sűrűn rendelték el, hanem szintén sűrűn adtak feloldozást is alóla. Főleg házassági ügyekben fordult elő gyakran, hogy illetéktelenek (például dékánok) nyújtották ezt az engedélyt, s ez ellen a gyakorlat ellen már Heinrich von Virneburg érsek is fellépett (1306, 1310), és büntetéssel fenyegette meg az ilyen klerikusokat, az általuk adott feloldozást pedig – amelyet csakis az *officialis* adhat – semmisnek nyilvánította.

A kiközösítő ítéletek sűrű alkalmazása szükségszerűen hozta magával a kölni gyakorlatban is a szankció tekintélyének romlását. Dietrich von Mörs rendtartása úgy próbált javítani ezen a helyzeten, hogy a kiközösítő ítéleteket mindkét bírósági főtisztviselővel, a bíróval és a pecsétnökkel is ellenjegyeztette és megpecsételtette. Az bizonyosan nem véletlen, hogy Hermann von Wied érsek átfogó reformjaiban (1528) különös gondot fordított a kiközösítés szabályozására:

„Az *officialis* köteles különös gonddal mérlegelni a kiközösítés kimondását, úgyszintén feloldását, mert az ilyen határozatok könnyelmű alkalmazása minden másnál alkamasabbak a kívánt hatás csorbítására.”³²

Az *interdictum* büntetésével kapcsolatban ugyanezt a körültekintő alkalmazást írja elő, sőt még inkább abban a mértékben, amennyivel komolyabb fenyítékről van szó. Ez a rendtartás – hasonlóan Dietrich von Mörs reformjaihoz – gyakorlatias útmutatóval is szolgált. Mindenekelőtt az *officialis* feladatává tette a kiközösítő ítéleteket megfogalmazó közjegyzők és írnokok szigorú felügyeletét. Ennek részeként az említett hivatalnokok mindaddig nem készíthetik el a kiközösítő határozatot, amíg az alapul szolgáló bírósági parancs el nem készül, s meg nem bizonyosodnak afelől, hogy ezt az érintett tudomására hozták. Ha bármit hibáznak, az *officialis* köteles azonnal intézkedni, akként, hogy az eljárásban vétkes hivatalnok költségére elrendeli a szabálytalanul kirótt szankció megsemmisítését, azonfelül minden jogsértésért 1 aranygulden büntetést

is kell fizetniük, amit a kúriai fiskalprokurátor (nem a pecsétnök!) hajt be.

A társadalom szegényeinek jogvédelme különös hangsúlyt kapott a kölni statútumokban. Egy *officialis* rendelkezésben (1356) az ügyvédek és prokurátorok figyelmét felhívva rájuk kérte, hogy csekélyebb díjazás mellett vagy akár díjazás nélkül (*Gotteslohn*) is ugyanolyan lelkiismeretesen lássák el képviselőtüket, sőt Dietrich von Mörs rendtartásában azt is előírta, hogy számukra e célból a bírónak ki kell rendelnie őket. Ráadásul az ügyek torlódása esetén periek elsőbbséget élveznek.³³

Az eljárások lehetőség szerinti gyorsítása folyamatos törekvés tárgya volt. A magánjogi ügyekben a pertárgyérték szerint próbálták racionalizálni az eljárást. Az olyan esetekben például, ahol az éves tartozás 12 kölni fillér (*Weißpfennigen*) alatt volt, a pereket három hónapon belül be kellett fejezni. Magasabb perérték mellett (12 és 100 gulden között) hat hónap állt a bíró rendelkezésére. Ezen túl általános határidőként egy év volt meghatározva, addig ítéletet kellett hozni.³⁴

Az *officialis* bíraskodásának színhelye, mint máshol, Kölnben is az érseki udvar (*aula et consistorium*). Egyedi eljárási cselekmények, főleg tanúmeghallgatások, természetesen máshol is elvégezhetők voltak, de a tárgyalás fő cselekményei csakis itt folyhattak. A tárgyaláson az *officialis* elnököl, de ha elhagyja a termet, helyét egy jegyzőnek kell elfoglalnia, s a pert folytatni kell. Ez a szabály is azt a célt szolgálta, hogy a megindult eljárási cselekmények mindenképpen továbbhaladhassanak, ne váljon a felek hátrányára a bíró időleges távolléte sem. Ez a könnyítés azonban csak a kisebb ügyekre vonatkozott, a komolyabbakban az *officialis* vagy a pecsétnök mással nem volt helyettesíthető. Ebben a szabályban is tetten érhető az a gyakorlat, hogy az *officialis* első számú helyettese a pecsétnök, s csak hiányában következhet egy *advocatus*, feltéve, hogy az illető klerikus, jó hírű és külső megjelenése is megfelelő.³⁵ A bíró helyettesítése különösen a tanúk kihallgatásakor aggályos, hiszen ez a legfontosabb bizonyítási cselekmény, ezért csak ritkán kerülhet rá sor. A tárgyalóteremben való személyes jelenlétet a bírósági rendtartások nemcsak a bírónak írják elő, hanem a jegyzőknek, ügyvédeknek is. Csak az érsek különleges engedélyével állíthatnak maguk helyett valakit. Különösen tilos nekik más bíróság vagy bíró előtt ellátni egy másik vagy hasonló hivatalt. Akadályoztatásának oka csak betegség vagy más hasonló súlyos körülmény, avagy a pecsétnök engedélye lehet, ilyenkor lehetséges a helyettesítés.

Az *officialis* kezdetben még nem volt az egész bírósági személyzet előjárója és ekként a beosztottak felettese, de a fejlődés ebbe az irányba haladt. A 14. század közepétől hatályos rendtartásban (1356) már az *officialis* írja elő az ügyvédeknek és jegyzőknek, hogy mind a bíróság előtt, mind azon kívül ügyekben okosan és szerényen járjanak el. Magaviseletükben tartózkodjanak a civakodástól. Ha csúfolódó megjegyzéseket kapnak, ne válaszoljanak rá szemtelenül, hanem a jogszerű utat válasszák, a bírót pedig könnyelmű megjegyzésekkel ne illessék. Az ügyfele iránti kötelességeit elhanyagoló prokurátort az *officialis* megbüntetheti, például megvonhatja tőle hivatalát 8 nap-

ra, ha a hivatalos periratokat nem mutatja meg idejében ügyfelének. Ruprecht érsek rendtartása (1470) szerint azokat az ügyvédek, prokurátorok és jegyzők, akik hanyagságukkal szükségtelen költségeket varrnak ügyfeleik nyakába, nemcsak kártérítéssel tartoznak, hanem számíthatnak az *officialis* fenytésére is.

A bíró tekintélyének védelmében fogalmazták meg a rendtartások azt a szabályt, amely büntetéssel fenyegette azokat az ügyvédeket, akik az elvesztett perért felelősségüket a bíróra igyekeztek háritani:

„Az említett érseknek meg kellett tiltania, hogy a bírósági személyek a hivatalt becsméreljék, és a peres feleket ellene hangolják. Ez történik gyakorta, amidőn az ügyvédek saját hanyagságuk következményeit a bíróság számlájára próbálják íratni, különösen pervesztés alkalmával.”³⁶

Az ilyen helyzeteket megelőzendő Wilhelm von Gennep *officialis* azt a gyakorlatot vezette be, hogy új ügyvédek és jegyzők felvételekor esküt vett ki tőlük a rendtartás tiszteletben tartására.

Az érseki *officialis* széke fellebbviteli fórum is volt, a *suffraganeus* püspökségek irányából.³⁷ Ami más provinciális központokban is strukturális sajátosság volt, hogy ti. az adott egyházmegyében élők számára egy bíraskodási szinttel kevesebb állt rendelkezésre, az Kölnben is állt; ezen Hermann von Wied rendtartása úgy próbált segíteni, hogy a kölni kúriában két bírósági szintet hoztak létre, s az alsóbbtól (*iurisdictio delegata*) a feljebbvalóhoz (*iurisdictio mandata*) már lehetséges volt a fellebbezés.³⁸ A további fellebbezésnek már csak egy fóruma volt: Róma.³⁹

3. 2. A pecsétnök

A pecsétnök először Wikbold von Holte érsek statútumai-ban tűnik fel (1300), mint akitől a dékánok és plébánosok a zsinati rendelkezéseket megkapják. Bírósági tevékenysége az idők során három fő területen bontakozott ki: fegyelmezési jog gyakorlása, a bíróság pénzügyeinek kezelése és a pecsét használata.

Az elsőként említett feladatkört eleinte az *officialis* tár-saként, majd fokozatosan mindinkább helyette látta el.⁴⁰ A legtöbb feladatot a húsz irodista (*Bankalen*) ellenőrzése jelentette. Ezeket a hivatalnokokat ő vette fel és tanította be, s folyamatosan rajtuk kellett tartsa szemét, hogy az ügyfeleknek ne okozzanak indokolatlan költségeket, s mindenben szabályosan intézkedjenek. A kötelességszögöket időleges vagy végleges hivatalvesztéssel sújthatta. Ez az ellenőrző funkció idővel továbbfejlődött, s általánosabb értelemben érvényesült a klerikusokkal szemben. Ez a kompetenciabővülés eleinte inkább csak az *officialis* pénzügyeivel kapcsolatban álló személyek irányában nyilvánult meg. Ebben az értelemben rendelte el Walram von Jülich (1335, 1336), hogy a jövedelemmel nem rendelkező plébánosok – felszólításra – a pecsétnöknek kötelesek pénzügyeikről jelentést tenni. Ugyanő néhány évvel később, mintegy folytatva ezt a rendelkezését, azoktól a

klerikusoktól, akik tiltott borkereskedelemről hasznot húznak, a pecsétnöknek tartoznak beszámolóval, s ő fogja a büntetést kiszabni. Az alkalmasint elrendelt kiközösítés alóli feloldozásra csak az előbbi vétség miatt elrendelt büntetés elszenvéde után kerülhet sor.⁴¹ A renitens klerikusok ellen kiszabandó egyházi fenytő jogkör alkalmazását egészen általánosan átruházta az *officialis* a pecsét-nökre.⁴²

A pecsétnök pénzügyi kompetenciája alapvetően a pecséthasználattal állt kapcsolatban. Már Heinrich von Virneburg szót emelt (1329) a pecsételésért húzott túlzott díjszabás miatt, és követelte annak szerényebb mérték szerinti számítását. A tételesen megállapított díjszabást azonban csak Dietrich von Mörs érsek vezette be. Ennek nyomán például egy engedetlenség miatt hat hónapnál hosszabb időre megsabott büntetés feloldásáért kiállított okirat díja 1 márka, hat hónapnál rövidebb büntetés esetében havonként számított 1 *Weißpfennig* volt. Más, időleges büntetések vonatkozásában a díj havonként 1 *albus* volt – elvileg annyi korlát volt csupán, hogy a pecsét-nöknek járó díj összege nem lehet magasabb, mint az alapul szolgáló ügylet.

Alanyi vetülete is volt a díjszabásnak: egy pap feloldozásáért kiállított oklevélért 1 felsőrajnai guldent kellett fizetni. A szegények által fizetendő tételek számításánál ezt a körülményt figyelembe kellett venni (a szegénységet szavahihető férfiak által igazolni kellett). A leggyakoribb – a házasságot érintő – perekben az oklevelekért 2 guldent kellett leróni. A díjak beszédésével a pecsétnök nem várt mindig az ítélet meghozataláig, hanem olykor hamarabb beszédte. Ilyenkor az ügyfél számára a pecsétnöknek egy írásbeli, megpecsételt bizonylatot kellett kiállítania, megakadályozva ezzel, hogy az eljárás végén is követelje az illetéket. A beszédett pénzt a pecsétnök egy ládába tette, amelyet két kulcs nyitott: az egyik nála, a másik az érsek-nél volt. Ebbe a pénzesládába tették azokat a különböző okiratokért húzott bevételeket is, amelyek szokásjog szerint az érseki kúriának jártak (*der vierte Teil*).

A pecsétnök irányában évnegyedenként elszámolási kötelezettséggel tartoztak a fiskálprokurátorok is. Hasonló volt még a helyzet az *audientarius* vonatkozásában, akinek a díjazását is a pecsétnök állapította meg. A díjszabáshoz tartozó szabály volt még, hogy az ítélet vagy az egyezés megpecsételése után már nem lehetett a felekkel egyezkedni, a megpecsételés kötőereje tehát az illetéki-szabásra is kiterjedt.

A pecsétnök pénzügyi tevékenysége azonban a bírósági illetékeken messze túlterjedt. Vele kellett elszámolni minden olyan végrendelettel kapcsolatban, amelyet az érsek vagy a székesegyház javára tettek. Ezt a kompetenciát is kifejezetten az *officialis* ruházta át a pecsétnökre. Ugyan-ez a bíró rendel el, hogy valamennyi végrendeleti végrehajtó Köln városában és az egyházmegyében a pecsét-nöknek tartozik, két hónapon belüli jelentéstétellel.

A pecsétnök fő tevékenysége természetesen maga a pecséthasználat volt. Wilhelm von Gennep rendelkezése szerint csak azokat az okleveleket láthatja el vele, amelyeket felesketett jegyzők készítettek és a szokásos ellenjegyzéseket már rávezették. A jegyzőknek és prokurátoroknak

meg volt tiltva, hogy megpecsételten idézéseket vagy végrehajtással kapcsolatos okleveleket felolvassanak. Mi több, az *officialis* is csak a megpecsételt okiratokból tájékozódhatott.⁴³ Természetesen minden hivatalos bírósági okiratra rá kellett tenni a pecsétet. A pecsétet azonban nemcsak a bírósági okiratokra kellett ráütni, hanem például az általános helynök által kibocsátott rendelkezésekre is, s ezek a pecsételések is az érseki kúriát gyarapító illetékfizetést vontak maguk után.

A pecsételés tevékenységét a bíraskodás helyszínén kellett gyakorolni. A szokásos törvénynapokon már a korai órákban jelen kell lennie; jogszerűen csak valamilyen, lelkiismeretileg menthető okból lehet távol. A helyszínt csak azt követően hagyhatja el, hogy valamennyi, rá váró feladatot elvégezte. Az idő haladtával kialakult az a gyakorlat, hogy a pecsétnök a rutinfeladatokban helyettesít (*Untersiegler*) állíthatott.

Miként az *officialis* fokozatosan az érseki bíróság első főtisztviselőjévé fejlődött, úgy a pecsétnököt az ő közvetlen közelében találjuk. A bírósági rendtartások hangsúlyozzák e két főtisztviselés kiválóságát és egymáshoz fűződő szoros kapcsolatát – még hozzá akként, mint amely a bíróság tekintélyét emeli. Különösen hangsúlyozza ezt a szoros kapcsolatot Dietrich von Mörs rendtartásának az a rendelkezése, amely a csakis az *officialis* által kiszabható *interdictum* elrendeléséhez a pecsétnök hozzájárulását is megkívánta.⁴⁴

3. 3. A jegyzők

Wilhelm von Gennep statútumaiban a jegyzői és az ügyvédi, ügyészi hivatalokra vonatkozó rendelkezések még nem váltak el élesen egymástól. Olyannyira nem, hogy alkalmilag az egyes hivatalokat ugyanazok a személyek töltötték be. Ez az unió természetesen gondot okozott sok esetben, ezért azt a megoldást találták ki, hogy azokban az ügyekben, amelyekben valamelyik személy ügyvédként vagy prokurátorként jár el, nem lehet egyben az okiratok kiállítója is.⁴⁵ A jegyzők által kiállított okiratokon mindig fel kellett tüntetni az ügyben eljáró prokurátor nevét. A bíróság hivatalában tehát kezdetben a jegyzőség és az ügyészi hivatal (*Notariat und Prokurator*) egységet alkotott, de egyazon ügyben a kétféle funkció betöltése tilos volt.

Mindezzel összefüggésben, a jegyzői hivatal dolgozóit négy csoportba osztották. Az első osztályba tartoztak azok, akiknek a kompetenciája mindhárom tevékenység végzésére feljogosította őket, vagyis a jegyzői munka mellett az ügyfelek vagy az egyház hivatalos képviselőiből (*tabellionatus officio sibi salvo*) adódó teendőket is ellátták. A második osztályba tartozók kizárólag a jegyzői és a közhivatali funkciókat látták el. A harmadik osztályba tartozók csak jegyzői munkát végezhettek, a negyedik csoportbeliek pedig az „egyszerű jegyzők” voltak, akiknek a bírósági idézések, intések, súlyosítási végzések etc. iratainak kiállítása volt a dolga.⁴⁶

A jegyzői hivatalban dolgozók száma rendtartásszerűen eleinte nem volt meghatározva, csupán annyi tudunk, hogy új személy csak halál vagy kilépés miatt támadt üre-

sedés esetén vehető fel. Dietrich von Mörs idejétől viszont már rögzítik a kúriai jegyzők számát, akik közül kiemelnek kettőt: az egyik az *officialis* asszisztense (*Sententiar*), a másik az általános helynök szolgálatára áll. Utóbbi dolga a különböző permutációk, engedélyek etc. lejegyzése, kiállítás.⁴⁷ A jegyzők megjelenésével, magatartásával kapcsolatban egy *officialis* 1356-ban szigorú rendelkezéseket bocsátott ki, még hozzá különbség nélkül a nőtlen klerikusokra és a házásokra, mely utóbbiak az egyházi rendhez tartozás előnyeiket akarták élvezni. Az előírások főleg az illó ruházat viselésére vonatkoztak, és a fegyverzet viselésétől is eltiltották a jegyzőket.⁴⁸ Szankcióként időleges hivatalvesztés volt kilátásba helyezve, de az végleges is lehetett, második házasságkötés esetén.

3. 3. 1. Eljárásrend a jegyzői hivatalban

A jegyzőkkel szemben támasztott legfontosabb követelmény természetesen az volt, hogy jól és helyesen tudjanak írni. A munkát alapvetően személyesen kellett ellátniuk, de a bíró engedélyével alkalmanként mások segítségét is igénybe vehették – utóbbiak említése minden rendtartásban olvasható, tehát alappal lehet arra következtetni, hogy a kúriai jegyzők rendszeresen bíztak meg másokat is írni feladatokkal. A jegyző csakis az általa készített okiratot írhatja alá; ha egy másik jegyzőtől vette át a jegyzőkönyv készítését, a tényleges okiratkészítő az aláíró. Ha utóbbiak hibás okiratokat készítenek, azokat össze kell tépni, a kárért pedig a jegyző felel. Tanúkihallgatásokról felvett jegyzőkönyvet ilyen helyettesek csak akkor készíthettek, ha előtte esküt tettek. A jegyzők azonban tartósan nem lehettek távol Kölnőtől. Egy hónapot meghaladó távollétéhez az *officialis* engedélye kellett. Tiltott volt számukra a szintén egy hónapot meghaladó szolgálatvállalás más – egyházi vagy világi – hivatalokban: a szankció itt is a hivatalvesztés. Hermann von Wied rendtartása ezt a tilalmat, vagyis tartós elfoglaltsággal járó és Köln városától távoli melléállás vállalását, minden bírósági tisztviselőre kiterjesztette.

A jegyzői iroda hivatalnokai (jegyzők, ügyhallgatók, ügyvédek, prokurátorok) kölcsönösen nem részesedhettek egymás bevételeiből, s nem is egyezkedhettek maguk között. Sem a jegyzők, sem az ügyvédek nem köthettek ki olyan jövedelemet maguknak, amely a vitás ügy értékétől függ. A jegyzők díjazása döntően a leírt szöveg mennyiségétől függött. Egy olyan pergamen ívért, amelyen hatvan sor olvasható, két régi fillért (*alte Groschen*) lehetett elkérni. A sorok mindegyike tizenhárom hosszú és rövidebb szótagot kellett, hogy tartalmazzon. Amennyiben az ügyiratokat papírra írták, amin ötven sor szerepel és soronként tizenhárom szótag, úgy a jegyző csak másfél régi fillért kérhetett. A papírra írt, de szabályosan megpecsételt okiratok is teljes bizonyító erővel rendelkeztek. A bíróság belső irattárában őrzött példányok elkészítéséért a „norma” egyharmadát számíthatták fel a jegyzők.

A Hermann von Wied reformja utáni időkben a regiszter minden lapja után 4 kölni *solidust* számíthattak fel. Többet nemcsak hogy nem kérhettek, hanem emellett a rászorulóknak

nak ingyen voltak kötelesek az iratokat elkészíteni. A lapok mindkét oldalára írtak, és pedig legalább harminckét sort, soronként pedig tizenöt szótagot. A közjegyzők laponként (az írásért és szerkesztésért) 2 *albus* kérhettek, akkor is, ha csak sommás feljegyzéseket készítettek. Hermann von Wied reformjai után a jegyzői díjak így alakultak: a közjegyzők idézésekért, ítéletekért, kiközösítő vagy feloldozó határozatokért, hasonlóan a peres iratok elkészítéséért, 2 *solidust* kérhettek. Más volt a tarifa, 6 *albus* járt az alábbi okiratokért: tilalmak, elkobzás, *interdictum*, első, második és harmadik idézés, büntetés alól feloldozás, tanúkihallgatás átruházása, valamint ítéletvégrehajtás sommás perekben. Egy hallgatási parancs leírásáért 2 márkát kérhettek. A tanúkihallgatással kapcsolatban két oldalról is kaptak fizetséget [hatlaponként (*sexternio*) 4 márkát]: felerészben a tanú meghallgatásában érdekelt féltől, s attól is, akinek ellenében a tanúvallomás kivételére sor került. Külön kellett a feleknek fizetniük a regiszterkivonatokért: *sexternio* 2 márkát. Ha Köln-től távol eső helyre kellett utazni, napidíjra (3 *alter Groschen*) is számíthattak a jegyzők, ami a fele volt az ilyen esetben az ügyvédeknek járó díjnak. Hermann von Wied rendtartásában a közjegyzők (*notarii publici*) magasabb díjszabást élveztek, amennyiben például a Köln városától távoli helyen kifejtett fáradozásukért napi 2 márkára tarthattak igényt.

Az írnokok önhatalmúlag semmilyen okiratot nem készíthettek, hanem csakis az ügyfelek vagy a prokurátorok utasítására. Az „önállósodott” jegyzők akár 10 aranygulden büntetést is kaphattak.⁵⁰ Mivel a jegyzők olyan iratokat is készítettek, mint kiközösítő ítéletek, amelyeknél a határnapoknak kiemelkedő a jelentősége, különösen fontos volt az erre figyelmes okiratkészítés, hiszen a szankció komolysága volt a tét (*cum maturi tate*). Hermann von Wied rendtartása ezért úgy rendelkezett, hogy a jegyzők azokat a bírósági parancsokat, amelyek közvetlenül a kiközösítést előzik meg, az addig szokásos ötödik helyett a jövőben a nyolcadik napon állítsák ki; amelyekben pedig négyszeri idézést kell kibocsátani, az utolsót (a negyediket) nem az első, hanem a harmadik napon kell kiállítani.⁵¹

A periratok lejegyzését illetően a jegyzők azokat a bírói parancsokat, amelyekre az alperesnek válaszolnia kell, csak akkor állíthatják ki, ha a vád- vagy kereseti pontok betérjesztésre kerültek, hiszen a bírósági iratnak tartalmilag pontosan kell illeszkednie a keresetlevélhez. Különö-

sen figyelni kellett a terminusoknál az ünnepnapokra. Az a jegyző, aki egy idézést ítélkezési szünnapra küld ki, nyolc napra felfüggeszhető hivatalából.

Ha fellebbezéssel kapcsolatos iratokról van szó, akkor az érdekelt fél költségére egy külön okirati példányt kell készíteni az *officialis* részére. Ez olyan fontos előírás volt, hogy elmulasztását személyesen az érsek által kiszabható kiközösítéssel sújthatták.⁵²

Hermann von Wied rendtartása a jegyzőknek tízlaponként három napot adott a leírásra. Pápai legátus előtt folyó perbeni késedelmeskedés esetén – egyéb fenytékek mellett – a „lusta” jegyző még 10 *gulden* bírságra is számíthatott.⁵³ Az ilyen megbízást teljesítő közjegyző díjazását is a kölni *officialis* állapította meg (*sexternio* 2 márka).

Az írnoki feladatok mennyiségét nagyban befolyásolta az ügyvédi bőbeszédűség, amelynek korlátok közé szorítása az írásba foglalás miatt különösen indokolt volt. Hermann von Wied rendtartása az alábbi módon igyekezett ezt a célt szol-

gálni. A datáláskor csak minden hónap első említésekor kell az esztendőt feljegyezni. A prokurátor szereplését csak röviden, nevének említésével kell rögzíteni. Az érdemi adatokat csak egyszer kell leírni; a hivatkozások alkalmával csak a kezdő és záró szavakat kell idézni. Különösen a tanúvallomások lejegyzésekor kell törekedni arra, hogy csupán a lényeges kijelentéseket vegyék fel. Csekély súlyú ügyekben nem kell részletes feljegyzést készíteni, elég egy rövid összefoglalás.

Amennyiben az ügymenet során a jegyzők zálogtárgyakat vesznek át (pénzt vagy drágaköveket), nyolc napon belül egy ládába kell elzárniuk, amely a domban található. Szabálysértés esetén 10 aranygulden büntetésre számíthatnak; e tevékenységükért azonban díjazást nem számíthatnak fel. A jegyzők és az irodisták a perben megítélt összeget hiánytalanul ki kell, hogy fizessék, hacsak törvényes ok nem szól ellene: a renitens jegyzőket itt is 10 guldenre büntetik.

3. 3. 2. Az irodisták

A kölni szentszék jegyzői irodáján dolgozott egy csoport, amelynek tagjai a jegyzőkhöz sorolódtak (*Bankale*), s számukat Dietrich von Mörs húsz főben állapította meg.⁵⁴

Hermann von Wied (1447–1552) kölni érsek (1515–1546)⁴⁹

Főleg életvitelüket illetően fogalmazták meg szigorú előírásokat, eszerint „nem lehetnek iszákosak, kocsmázók, szerencsejátékosok, hizelkedők, vásári mutatványosok”.⁵⁵ A jegyzői irodát felkereső személyekkel barátságosan kell viselkedniük, ellenkező esetben felettesük, a pecsétnök felfüggesztő, a hivatalból elbocsátó döntésével néznek szembe.

A rendtartások védelmükbe vették ezt a jegyzői csoportot, és 10 guldenig terjedő (a kúria pénztárába fizetendő) büntetéssel fenyegették azokat, akik illetéktelenül belaatkoztak munkájukba. Egymás közti tevékenységükben szigorúan tiltották a versengést, egymás elől nem „halászhatták el” az ügyfeleket. Vita esetén a döntőbíró szintén a pecsétnök.

Munkájuk leíró jellegű volt, ezért különösen kellett ügyelniük a szép és olvasható írásra, valamint a tartalom pontos, lényegre törő rögzítésére. A forrásokból kitűnően, feladatuk volt a magánjogi ügyletek lejegyzése (*frewilige Gerichtsbarkeit*) is. Mindez a bíróság (*officialatus*) helyszínén történt, ha máshol, akkor a teljesen egyenértékű hitelességhez megkívántak még két megfelelő tanút is. Díjazást csak a ténylegesen elkészült és átadott munka után kérhettek, ideértve azt is, hogy amíg a jogkeresők egymással vitában állnak, nem állítható ki az okirat. Ellentétes gyakorlat mellett hivatalvesztést és 10 guldenig terjedő pénzbüntetést szenvedtek a pecsétnöktől. Az adósok befizetéseit átvehették, de nyugtát kellett adniuk, a jogosultnak pedig haladéktalanul kifizetniük. Az ő dolguk volt továbbá az egyházi büntetések (főleg a kiközösítés) súlyosítását elrendelő végzések kiállítására és a világi bíróhoz való kiküldése. Itt ügyelniük kellett az egymást követő határozatok közötti időre (tizennégy nap).

Díjazásuk egy-egy bírósági parancs leírását illetően 4 fillér (Heller) volt, függetlenül attól, hogy az oklevélben hány személyt említenek. A komolyabb tartalmú bírósági okiratok (kiközösítés, szankciók súlyosításai, idézések etc.) kiállításáért 1 *solidus* ütötte a markukat. Amennyiben a címzettek egy közösséget alkottak (káptalan, konvent, bírák, gyámok etc.), a díj kétszeres volt: 1 *albus*. Szintén 1 *solidus* kaptak az egyes büntetések alóli feloldást tartalmazó, valamint az eltitkolt házassággal kapcsolatban kiállított okiratokért; a duplája járt itt is, ha a címzett közösség, vagy a nemesi, ill. az egyházi rendhez tartozó személy volt. Valamely általánosságban megfogalmazott vád miatti intésért, továbbá az *interdictum* elrendeléséért 1 *albus*, végül az elhunyt személy hagyatéka gondozójának címzett első idézésért 6 *albus* járt.

3. 4. Ügyvédek, ügyészek

Az ügyvédek, prokurátorok és jegyzők kompetenciái kezdetben még nem voltak élesen szétválasztva, a forrásokból az tűnik ki, hogy a tisztségviselőkre vonatkozó kifejezések és a fogalmak tartalma egymásba folyt, olykor egymás szinonimái voltak, s a szakmai határvonalak csak lassan kezdtek disztingválódni. Ennek volt jele, hogy a kölni kúriában foglalkoztatott ügyvédek és prokurátorok száma eleinte nem volt rögzített. Wilhelm von Gennep

rendtartása csak annyit mond, hogy számukat a szükségletekhez kell igazítani. Tevékenységük kétféle módon nyert meghatározást: részint a voltaképpeni jogi képviselőhez tartozó teendők, részint pedig a jegyzői feladatokkal volt munkájuk kapcsolatos.

A rendtartások nem mulasztják el velük kapcsolatban sem, hogy okosságot, bölcsességet, tapasztalatot és illő magaviseletet várjanak el tőlük. Dietrich von Mörs inti az ügyvédek, hogy ügyfeleiket őszintén tájékoztassák a nyilvánvalóan reménytelen pereskedéstől. Azok a költségek, amelyek az ügyvédek terhére írhatók, nem háríthatók a peres felekre. Idetartoznak azok az esetek, amikor ügyvédi hanyagságból hiányosan vagy hibásan elkészített beadványokat utasít vissza a bíróság. Abból a célból, hogy az ügyvéd személye azonosítható legyen, minden ilyen bírósági okiratot sajátkezűleg kell aláírniuk (ezzel a szignálással veszi magára az ügyvéd a felelősséget).

A kliensekkel való korrekt kapcsolattartás egy további esete, hogy az ügyvédeknek tilos az igazság eltitkolására buzdítani ügyfeleiket. Wilhelm von Gennep egyenesen megparancsolja a jegyzőknek, prokurátoroknak, hogy ügyfeleiknek tanácsolják az ügyvédek igénybevételét. Szegénységre hivatkozás esetén az *officialis* köteles segítséget nyújtani akként, hogy az ügyvédek és prokurátorok között mintegy arányosan felosztotta az (ingyenesen) ellátandó ügyfeleket, akik előtt mindazonáltal nyitva állt a szabad ügyvédválasztás útja.⁵⁶

A felek jogi képviseletében az ellenérdekű fél rangjára, személyi állására nem kellett tekintettel lenni, csakis az igazságra. A gyakorlatban persze a társadalmi realitás mindig bonyolultabban jelentkezett... Példa erre egy, a kölni *officialis* előtt 1388–1389 között lefolyt per, amelyben egy özvegyasszony követelt egy kölni lovagtól (Hilger von Stessen) bizonyos háztartási eszközöket. A per kezdetétől jogi képviselővel rendelkező alperessel szemben az asszony azt panaszkolta, hogy nem talál magának prokurátort, aki vállalná az ügyét a nagyhatalmú kölni nemesúrral szemben. Ezért azzal a kifejezett kéréssel fordult a bírósághoz, hogy az rendeljen ki számára ügyvédet, lehetőleg Heinrich de Reys prokurátort. A megnevezett személy azonban egy sor kifogást említett, amiért nem áll módjában Hilger lovaggal szemben fellépni. Az *officialis* azonban nem tárgított, s amikor már kiközösítéssel fenyegette meg, ha nem vállalja az ügyet, végül ráállt, s az özvegyasszonyt teljes jogkörrel képviselte a továbbiakban (*in suum verum, certum et legitimum procuratorem, actorem, factorem, negotiorumque suorum gestorem et nuntium specialem*).⁵⁷

Az elvállalt ügyet két hónapon belül perrendszerűen elő kellett terjeszteni, különben az ügyvéd elesett a honoráriumtól. Kivételesen nehéz esetekben adhatott az *officialis* halasztást. Bizonyos fokú ügyvédkényszerre utal Wilhelm von Gennep rendtartása, amikor megtiltja a perbeli keresetek és viszontválaszok megpecsételését, mielőtt azokat ügyvéd ellenjegyezte volna. Az efféle peres iratok bíróságon kívüli felhasználásának jogerejéhez is megkívánták az ügyvédi kontrollt.

Az ügyvédek méltó díjazását is rögzítette a rendtartás. Ennek főbb kategóriái az alábbiak voltak. Előkelőségek

és klerikusok pereiben, valamint 1000 gulden perérték felett minden perszinten (*Instanzen*) 40 gulden. Egyházi javadalmakkal kapcsolatos ügyekben 25 gulden, házassági, csekélyebb súlyú javadalom- s egyéb perekben 12 gulden járt. 20 gulden perérték alatt legfeljebb 4 gulden üthette a markukat (kivételes esetekben az *officialis* engedélyezhett magasabb honoráriumot is). Ha Kölnntől távol, kiküldetésben jártak, 6 régi garas (*alter Groschen*) napidíjat is felszámíthattak az ügyvédek.⁵⁸

Dietrich von Mörs rendtartása szerint az egyik ügyvédet a kúria költségén kellett tartani. Az ő feladata értelemszerűen a *fiscus* érdekében álló iratok elkészítése és az érseki érdekek gondos jogi képviselése volt. Ezt a rendelkezést Hermann von Wied statútuma is megerősítette.

3. 5. Prokurátorok

Míg Wilhelm von Gennep idejében a jegyzők, ügyvédek és prokurátorok között még nem volt éles szakmai választóvonal, Dietrich von Mörs alatt már kialakult a prokurátoroknak egy zárt kollégiuma, nyolc fővel.

Tevékenységük teljesen ügyvédi jellegű volt, s folyamatosan éberrel kellett őrködni az említett hivatalnoki körök közötti önálló kompetenciákon. Hermann von Wied meghagyja, hogy a keresetleveleket és az egyéb beadványokat elsősorban az ügyvédek dolgozzák fel, s csak, ha vonakodnak aláírni, akkor léphetnek fel a prokurátorok, esküvel erősítve meg eljárásuk ekkénti jogszerűségét. Előfordulhatott, hogy kellő felhatalmazás nélkül avatkoztak egy perbe, mert az ilyen esetekre a rendtartás büntetésként hivatalvesztést helyezett kilátásba.⁶⁰ Ha viszont egy ügyet jogszerűen elvállaltak, azt végig kellett vinniük – ugyanúgy persze, mint az ügyvédeknek.

Hermann von Wied rendtartása a prokurátorok számára fizethető díjak mértékéről is rendelkezett. Különbséget tesz a részletesen jegyzőkönyvezett és az egyszerű, valamint a sommás perek között. Az átlagos munkai igényű pervitelért ugyanazt a fizetséget kapták, mint a jegyzők, ám ahol keresetleveleket kell szerkeszteni, tanúvallomásokot gondosan feljegyezni etc., ott 1 *albus* járt a munkájukért. A sommás perekben, ahol például határidőket nem kellett figyelni és tartani, ülésenként a felét, vagyis 1 *solidust* kaptak. A prokurátor díját a pervesztes fél fizette, de csak azután, hogy a pertárgy dolgában megtörtént a teljesítés; a peres felek közötti egyezkedésnek lehetett tárgya az ügyvédi munkadíj is. Mivel a perbeli pénzek általában az ügyvédek kezén mentek át, voltak visszaélések abban a tekintetben, hogy megpróbálták olykor bizonyos teljesítéseket visszatartani, biztosítandó ezáltal honoráriumukat. Hermann von Wied rendtartása ezért szigorúan meghagyta az ügyvédeknek, hogy klienseik kezükre bízott pénzzel azok érdekében, lelkiismeretesen bánjanak.⁶¹ A prokurátorok lehetséges visszaéléseivel szembeni eszköznek számított az a hivatali eskü (*Gefährheid*), amelyet a prokurátoroknak (is), teljes ünnepélyességgel le kellett tenniük.

Mivel a prokurátorok közeli, bizalmas viszonyba kerültek ügyfeleikkel, Wilhelm von Gennep rendtartása (az ügyvédekkel és jegyzőkkel egyetemben) arra intette őket,

hogy igyekezzenek ügyfeleiket ellenfeleikkel szemben egyezségekre bírni, és lehetőleg ne a peres eljárást válasszák. Ez a rendelkezés ugyan némileg ellentétben állt az *officialatus* (anyagi) érdekeivel, de ügy volt bőven, a bíróság jó híre pedig mindennél fontosabb volt.

3. 6. Ügyészek

Az egyház – ügyésznek nevezhető – ügyvédjei (*procuratores fiscales, officii*) Dietrich von Mörs statútumaiban szám szerint ketten voltak. Feladatuk az volt, hogy a laikusok által elkövetett jogsértéseket feltárják; és az egyházat képviselve vádat emeljenek a szentszék előtt. Mivel ezek nem magánosok egymás közti jogvitái voltak, ezért a perbefogottakkal tilos volt az egyezkedés. Mivel az eljárás alá volt személyek között lehettek klerikusok is, e tisztség betöltőinek az egyházi rendhez tartozónak kellett lenniük (annak közelebbi fokozata nem volt meghatározva) s hozzá még nőtlennek.

Fontos feladataik közé tartozott a végrendeleti végrehajtók felügyelete, különösen azok szemmel tartása, akik egy éven túl (*Jahr und Tag*) visszatartották a hagyatékot. Ezen a ponton hatáskörük érintkezett a pecsétnökével.⁶² Az egyháziakkal szembeni fellépés egyik területe a hátralékosok (*subsidiium caritativum*) ügyei voltak: „Hermann von Hessen *officialis* az érseki ügyészt kifejezetten felszólította az egyházi előljárók, valamint a kanonokok, kolostori és plébániai klerikusok késedelmes teljesítései dolgában való szigorú eljárásra.”⁶³ Már Heinrich von Virneburg statútumai (1330) az ügyészt (*procurator curie*) szólítják fel eljárásra azokkal a dékánokkal szemben, akik a zsinati határozatokat nem hirdetik ki. Hermann von Wied rendtartása pedig őket bízza meg 1 gulden mértékéig azoknak a büntetéseknek a behajtásával, amelyeket azoktól a közjegyzőktől és irodistáktól kellett behajtani, akik könnyelműen érvénytelen kiközösítő határozatot készítettek.

A többi, hasonló feladatkört betöltő tisztségviselőtől való elhatárolást szolgálta az a szabály, hogy kontradiktórius eljárást csak a kúriai ügyvédekkel való konzultációt követően vállalhatott, elkerülendő ezzel egy semmisségi panaszt. Általában is feladata volt ezekkel a tisztségviselőkkel való szoros kapcsolat, ami mutatja, hogy kompetenciájuk nagyon közel állt egymáshoz. Az ügyészek közvetlen felettése a pecsétnök volt, akinek negyedévente számot kellett adniuk munkájukról.

3. 7. Audientarius

A nagyobb ügyforgalmú és tekintélyesebb szentszékekhez hasonlóan a kölni kúriában is alkalmazásban állt egy *audientarius*. A tisztség betöltéséhez a szokásos feltételek voltak szükségesek (előrelátás, gondosság, hivatali hűség, érett és értelmes egyéniség), feladata pedig a szentszék által kiállított egyházi büntetések, különösen a súlyosítások, a különböző bírói parancsok, intések és ítéletek regisztrálása. Felelőssége abban állt, hogy az említett bírósági okiratokat személyesen ellenőriznie kellett. Bizonyos okira-

tokhoz (mint makacssági határozatok, perzáró végzések) az *officialis* megerősítése is kellett.

A regisztrálásra kerülő okiratok között különlegesen fontosak voltak az idézések. Az természetes előfeltétel volt, hogy az irat megpecsételt legyen. Hermann von Wied reformjai nyomán jegyzeteket is kellett készítenie a regisztrált idézésekről, függetlenül attól, hogy a bíróság melyik alkalmazotti csoportja állította ki. Az idézések pontos nyomon követése azért volt különösen fontos, mert ezen az úton lehetett megállapítani, hogy ki és mikor esett késedelembe, vált ekként „makacssá”, vagy fordítva, mikor kell valakit mentesíteni egy perjogi kötelezettség alól. Ez a feladatkör folyamatos, minden munkanap kezdetétől való jelenlétet feltételezett a bíróságon. A makacssági ítéletet a jelenlévő felek előtt fennhangon ki kellett hirdetni, felolvasva az idézést kérő (felperes) és a megidézendő (alperes) nevét. Ha a megidézettek jelen vannak, úgy neveiket az *audientarius* a regiszterben áthúzza, ellenkező esetben „elmakacsolja” a távolmaradót azzal a megjegyzéssel, hogy tizenégy napon túl távollévő nem vezethető be a regiszterbe és nem nyilvánítható makacsnak (a bíróság részéről kibocsátott idézéseket azonban mindenképpen regisztrálták).

Ha az idézésben megadott határidőt valamelyik fél túl rövidnek tartja (mert például nem tudott még az alperes kellően felkészülni), az *audientarius* jogában állt azt néhány nappal meghosszabbítani. A határidő hosszabbítására nézve az volt a gyakorlat, hogy Köln városán belül csak egy-két nap haladékot adtak, a városon kívüli lakosok esetében azonban a nagybőjti és adventi időszakban nyolc, máskor tizenöt nap állt még rendelkezésre. A meghosszabbított határidőnek az alperes általi elmulasztása esetében az *audientarius* megindította a makacssági eljárást. Ha pedig a felperes mulasztja el az első vagy második terminust, úgy az *audientarius* megszünteti az eljárást. Amennyiben pedig az alperes idejében megjelenik, az ügyet átteszi az *officialis* elé.

Házassági (s még néhány más) ügyben kibocsátott idézések regisztrálásáért szintén ajánlatos volt a kérelmezőnek az *audientarius*hoz folyamodnia, mert az alperes különben könnyen szabadulhatott a perből.

Gondatlan eljárás esetén okozott költségeket a kárvalott félnek meg kellett térítenie.

A regisztrálásért járó díjak meglehetősen magasak voltak. Minden egyes személynév bejegyzéséért 1 *Heller*, közösségeért (káptalan, konvent etc.) a tizenkétszerese: 1 *albus* járt. Ugyanennyit kérhetett egy külföldről megidézettért, valamint egy perből elbocsátott személy vagy közösség, továbbá a perfüggés (*litispendentia*) regisztrálásáért.

Az *audientarius* tisztségének fontosságát jelzi az is, hogy betöltése és az onnan való elbocsátás jogát a kölni érsekek erőlyesen gyakorolták. Ennek egyik fennmaradt esetét tartalmazza az a panaszlevél, amelyben Köln város tanácsához fordult Johannes Lamberti von Minden egykori *audientarius*, aki 1452 és 1457 között császári közjegyző volt. Előadta, hogy tisztségében többször szenvedett büntetést (háromszor börtönbe is vetették), s bár összesen tizenkét évig szolgált hivatalában (ebből az 1478

és 1483 évek időszaka adatolt), IV. Hermann érsek megfosztotta tisztétől. A király, Maximilian is hiába interveniált érdekében a székeskáptalannál.⁶⁴

3. 8. Hivatalszolga

Az *officialatus* munkája sokféle, gyakorlatias teendők ellátásával is együtt járt. A bíróság alkalmazottai között találjuk még a hivatalszolgát (*cursor* vagy *apparitor*), amelynek elődje Wilhelm von Gennep idejében az ajtónálló (*Türhüter*) volt, feladatköre azonban jelentősen kibővült Hermann von Wied alatt. Miként a többi beosztott hivatalnoknak, neki is hűséget kellett esküdnie az érseknek, az *officialis*nak és a pecsétnöknek.

Feladata kétirányú volt: őrizte a bíróság épületének és a teremnek a kulcsait, így az ő dolga volt a nyitás és zárás. Ebből következett, hogy ő volt az első, aki a tárgyalási napokon megjelent, s az utolsó, aki elhagyta a termet. Ez az előkészítő tevékenység utalt egyik megnevezésére: *apparitor*; a másik (*cursor*) pedig a bíróság hivatalnokaival (*tabellarii*) való kapcsolatára mutat. Utóbbi vonatkozásában ui. neki kellett minden idézést továbbítani, amelyek a városban vagy a várostól legfeljebb egy mérföldre lakó személyeknek voltak címezve. Ez a kézbesítő szerepe azonban Hermann von Wied rendtartása nyomán helyettesíthetővé vált, ui. bizonyos iratok (főleg idézések) továbbítását átháríthatta egy helyettesre. Ennek oka leginkább az volt, hogy ez volt hivatalának legrosszabbul fizetett területe. A városon belüli első idézésekért 4 fillért (*Heller*), a továbbiakért 2 fillérrel többet, azaz 1 kölni *solidus* kapott. A közösségek, rászoruló vagy előkelőségek számára történő kézbesítésekért a duplája, 2 *solidus* járt, s ugyanennyi a város határán kívül, de egy mérföldön belüli távolság esetén. Lényegesen magasabb volt a közvetlenül az *officialis* által kiállított, súlyos szankciókat tartalmazó levelek kézbesítésének díja: ekkor 8 *solidus* „alapdíj” mellett minden egyes *inhibitio* után 12 *solidus* ütötte a markát a városon belül, azon kívül 16.

A hivatalszolga további bevételi forrásának számítottak azok a házassági perek, amelyek az *officialis* vagy helyettese előtt folytak, a tárgyalásokon és kihallgatásokon ui. jelen kellett lennie, járandósága 1,5 *solidus* volt. Alkalmi bevételnek számítottak azok a fizetségek, amelyeket a bírósági hivatalba újonnan felvett tisztségviselőktől kapott; az volt ugyanis a szokás, hogy a hivatali eskü letétele után tizenégy napon belül a *cursor* számára 2 aranyguldent kellett fizetni (*Einstand*). Ellenszolgáltatásként a hivatalszolgának naponta az esti órákban egy égő gyertyát kellett elhelyeznie a bíróság előtt található dicsőséges Szűz Mária kép előtt.⁶⁵

3. 9. Küldöncök

A kölni bíróság hivatalnokai között a legelső osztály tagjai a küldöncök (*tabellarii*) voltak. Számuk Hermann von Wied idején négy fő volt. Nekik is esküt kellett tenniük arra, hogy hivatali működésük alatt egyik peres félnek sem fognak a másik kárára kedvezni.

Feladatuk kizárólag a bírósági levelekkel volt kapcsolatos, s másra nem ruházhatták át. Hivatali visszaélésekre gyakran kerülhetett sor, mert a 14. század közepén egy hónapig terjedő börtönbüntetéssel fenyegették őket; ennek oka lehetett hamisság, megbízhatatlanság, vétkes késedelmesség. Hermann von Wied rendtartása kifejezetten előírja nekik, hogy a rájuk bízott okleveleket késedelmeskedés nélkül vigyék el a címzettnek, s utána igyekezzenek vissza a bíróságra. Különösen tilalmazott volt, hogy az ügyfelektől „csúszópénzt” fogadjanak el: nyilván, volt alapja ennek a rendszabálynak... Ha bebizonysodik, hogy visszaélést követtek el (például bírósági parancsot maguknál tartottak, azaz nem kézbesítették, vagy dolgvégezetlenül tértek vissza a bíróságra), megfoszthatók voltak hivataluktól, és 10 guldenig terjedő pénzbüntetéssel is sújthatók. Mivel közszolgálatot láttak el, fegyvert kellett hordaniuk.⁶⁶

A küldöncöknek volt előjárója is (*Botenmeister*), akinek előjoga volt valamennyi, a bíróság irodistái által kiállított okirat átvétele, s beosztottjainak való kiosztása. Az ő dolga volt, nyilván magasabb tisztségviselőkkel való konzultációt követően, a kézbesítés konkrét napjának meghatározása, amelynek megsértéséért súlyos pénzbírságot (1 gulden) állapítottak meg. A „postások” útra kelésükkor a kézbesítendő bírósági parancsok mellé egy kontrollcédulát kaptak, amelyet a bírói parancsok végrehajtóinak (például plébánosoknak) fel kellett mutatniuk. Ennek fejlécére a *Botenmeister* ilyen felszólítást jegyzett fel:

„Tiszteletre méltó Uraságok, szentszéki rektorok és végrehajtók, felszólítalak Titeket, hogy a jelen íráson

adjátok meg a napot, amikor a jelen küldeményt átvettétek, továbbá jegyezzétek fel, milyen parancsokat kell végrehajtanotok.”

A végrehajtó pedig hasonló viszontválaszt jegyez fel, amelyben igazolást nyer arra nézve, hogy a küldönc elvégezte dolgát: „Ezen és ezen a napon, nekem, a plébánosnak a küldönc az említett megbízatásokat kézbesítette.” Az esetleg közbejött kézbesítési vagy végrehajtási akadályokat ugyanitt kellett feljegyezni.

A „postások” legálisan is szert tehetek mellékjövedelemre. Ha például az egyik fél nem akarta megvárni a szokott időben érkező bírósági küldeményt, úgy megbízhatta az egyik jegyzőt a kívánt okirat sürgős elkészítésével, s annak a kézbesítő útján való megküldésével. Ez a prioritás külön költséggel járt a kérelmező részéről, s nem volt részben sem áthárítható az ügy ellenérdekű felére. Heinrich von Mörs rendtartása előírta továbbá, hogy a levélhordók minden megtett mérföld után 2 fillerre (*Heller*) jogosultak, amúgy Hermann von Wied rendelkezése szerint a küldöncök díjazásának rendes mértékét a „postamester” a pecsétnökkel egyetértésben állapítja meg. Fix fizetésük tehát nem volt, hanem a ténylegesen elvégzett szolgálat utáni „teljesítménybérezést” kaptak.

A kölni érsekség területét kézbesítési körzetekre osztották fel. Egy-egy ilyen körzeten belül történő levélkihordás díja úgy volt megállapítva, hogy a legközelebbi település ára 4 fillér (*Heller*) volt, amely a távolsággal arányosan növekedett.⁶⁷ A postázás díjszabása kizárólag a megtett mérföldektől függött, nem számított, hogy hány személy részére szóltak a küldemények.

BALOGH, ELEMÉR

Kompetenz und Struktur des erzbischöflichen Gerichts zu Köln im Mittelalter

(Zusammenfassung)

Die Entwicklung der kirchlichen Gerichtsbarkeit im deutsch-römischen Reich hat einen neuen Schwung infolge der Konstitutionen von IV. Laterankonzil (1215) erhalten. Der Schwerpunkt lag auf der Professionalisierung der Rechtspflege aufgrund des gelehrten Rechts in der Praxis. Der vorliegende Beitrag fasst die wichtigsten Elemente der strukturellen Modernisierung der Gerichtsinstanzen in der Erzdiözese Köln zur Zeit des Mittelalters zusammen. Es sind die wichtigsten, tatsächlich geübten Kompetenzen des erzbischöflichen Gerichts vorgestellt, d. h. Strafrecht, Ehesachen, Verwaltung und Urkundenbesiegelung. Es wird im Aufsatz weiterhin die Entwicklung des kanonischen Prozessrechts, bzw. dessen Reformen in der Gerichtspraxis ausführlich dargestellt.

Die einzelnen Amtsträger des Offizialats werden ausführlich vorgestellt. So vor allem der Richter (*officialis*) selbst, der als gelehrter Jurist, in der Regel sogar *doctor legum* und/oder *decretorum* die ganze Gerichtsapparatur geleitet hat. Viele von ihnen sind namentlich bekannt. Zu der Gerichtspersonal in Köln gehörten weiterhin: Siegler, Assessoren, Advokaten, Prokuratoren, Notaren (unter denen *notarii publici*), sog. *audienciarum* und Gerichtsbote. Alle haben eigene Kompetenzen und sich ihre Aufgaben von Zeit zu Zeit vermehrt.

Da das Erzbistum von Köln ein kirchliches Land, ja sogar ein Wahlfürstentum war, hatte vielen Konflikten mit weltlichen Mächten, so mit den Städten wie auch Landesherren.

Jegyzetek

- ¹ Vö. GRANFIELD, Patrick: The Church as Societas Perfecta in the Schemata of Vatican I. *Church History*, No. 4, 1979. 431–446. p. DOI: <https://doi.org/10.2307/3164535>.
- ² A forrásokban sohasem mulasztják el rögzíteni a név szerint említett szentszéki tisztviselőknél, hogy a főbb tudományos minősítések (*magister, baccalareatus, licenciatus, doctores decretorum vel legum*) mely fokozatát vagy fokozatait birtokolják a megnevezettek.
- ³ Ezt a definíciót olvashatjuk akadémiai doktori értekezésében: „Jogtudó értelmiségnek tekintem [...] azt a réteget, amely az artes-jellegű ismereteken túl egyetemen vagy a praxisban elsajátította a római, kánoni vagy hazai jog tudományát; ennek birtokában a politikában, a diplomáciában, a jogszolgáltatásban, a jogügyleti forgalomban vagy az államigazgatásban működött, s a jogászi vagy hivatali munkával kereste kenyerét, esetleg szerzett vagyont [...]”. BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában*. Budapest, 1972. Akadémiai Kiadó, 174–175. p.; Uő: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest, 1971. Akadémiai Kiadó, 16–92. p.
- ⁴ Vö. COING, Helmut: Römische Recht in Deutschland. *Ius Romanum Medii Aevi*, Nr. 6, 1964. 47., 50–52., 54–55. p.; TRUSEN, Winfried: *Anfänge des gelehrten Rechts in Deutschland. Ein Beitrag zur Geschichte der Frührezeption*. Wiesbaden, 1962. Steiner, 3. p.
- ⁵ „Zu Beginn der Entwicklung bildeten die Kleriker durchweg die Studentenschaft. Gegenstand ihrer Bemühung war nun zwar nicht das römische Recht, sondern das kanonische Recht, das neben dem römischen als selbständiges gelehrtes Recht bestand; doch war ohne eine gewisse Kenntnis des römischen Rechts bei dem engen Zusammenhang, in dem beide Rechte standen, ein richtiges Verständnis des kanonischen Rechts nicht möglich. Die so ausgebildeten Kleriker entfalteten ihre entscheidende Tätigkeit in der Reorganisation der kirchlichen Gerichtsbarkeit in Deutschland, die, so läßt sich insgesamt sagen, Anfang des 13. Jahrhunderts begann und einhundert Jahre später, zu Beginn des 14. Jahrhunderts beendet war; sie verbreiteten hierbei die spezifisch rechtswissenschaftliche Methodik [...] Das kanonische Recht wurde damit zum Wegbereiter für das römische Recht in Deutschland.” BUDISCHIN, Hans Jörg: Der gelehrte Zivilprozeß in der Praxis geistlicher Gerichte des 13. und 14. Jahrhunderts im deutschen Raum. *Bonner Rechtswissenschaftliche Abhandlungen 103*, Bonn, 1974. 1–2. p.; vö. COING 1964. 12., 69., 80. p.; WIEACKER, Franz: *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*. 2. Aufl. Göttingen, 1967. Vandenhoeck & Ruprecht, 117. p.
- ⁶ Habilitációs monografiájának első soraiban ezt írja Nörr arról a tételről: „Den modernen Prozeßrechtssystem Kontinentaleuropas wohlvertraut hat die Parömie in deren Dogmensystemen ihren gefestigten, sicheren Platz, einen hervorragenden Platz sogar. Denn sie verkörpert eines der entscheidenden Elemente, denen der moderne Zivilprozeß seine dogmatische Struktur und sein Gesicht in der Praxis verdankt.” NÖRR, Knut Wolfgang: *Zur Stellung des Richters im gelehrten Prozeß der Frühzeit: Iudex secundum allegata non secundum conscientiam iudicat*. Münchener Universitätschriften 2. München, 1967. Beck, 1. p.; vö. MÜSSIG, Ulrike: *Recht und Justizhoheit. Historische Grundlagen des gesetzlichen Richters in Deutschland, England und Frankreich*. Schriften zur Europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte 44. Berlin, 2003. Mohr Siebeck, 76–80. p.
- ⁷ www.kuladig.de/Objektansicht/KLD-296981. Ausschnitt der Karte des Pfarrbezirks „XIV Hacht” mit dem Dom und einem Teil des Domhofs südlich der Kathedrale (aus KEUSSEN, Hermann: *Topographie der Stadt Köln im Mittelalter*. Bd. 2. Bonn, 1910. Hanstein).
- ⁸ Vö. *Statuta Sifridi de sacramento poenitentiae et confessionis et eorum attinentiis in Statuta seu decreta provincialium et dioecesanorum synodorum aenetae ecclesiae Coloniaensis*. Coloniae, 1554. Druck von Heinrich Quentel, 44., 63., 64., 82. p. [Statuta Sifridi]; KISKY, Wilhelm: *Die Regesten der Erzbischöfe von Köln im Mittelalter*. Bd. IV. Bonn, 1915. Hanstein, 209–210. p. (Nr. 948.).
- ⁹ *Statuta Sifridi*, 272. p.
- ¹⁰ Hasonló volt a helyzet például Halberstadtban is. Vö. HILLING, Nikolaus: *Beiträge zur Geschichte der Verfassung und Verwaltung des Bistums Halberstadt im Mittelalter*. I. Teil: Die Halberstädter Archidiakone. Lingen, 1902. van Acken, 114. p.
- ¹¹ Vö. KISKY 1915. 209–210. p. (Nr. 948.).
- ¹² REDLICH, Oswald: *Die Privaturkunden des Mittelalters*. München–Berlin, 1911. Oldenbourg, 172–173. p.; vö. HILLING 1902. 110. p.
- ¹³ MOSLER, Hans: *Urkundenbuch der Abtei Altenberg*. Bonn, 1912. Hanstein, 275–276. p. (Nr. 329.); 298–299. p. (Nr. 403.).
- ¹⁴ Vö. KISKY 1915. 29. p. (Nr. 160.); 45–46. p. (Nr. 242.).
- ¹⁵ Vö. HESS, Johannes: *Die Urkunden des Pfarrarchivs von St. Severin in Köln*. Köln, 1901. H. Teissing, 47. p. (Nr. 26.); KISKY 1915. 49. p. (Nr. 261.).
- ¹⁶ STEIN, Walther: *Statuta curiae Wilhelmi. Akten zur Geschichte der Verfassung und Verwaltung der Stadt Köln. Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde*. Bd. X. 2. Bonn, 1895. 672–679. p.
- ¹⁷ FOERSTER, Hans: Die Organisation des erzbischöflichen Officialatsgerichts zu Köln bis auf Hermann von Wied. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, Nr. 11, 1921. 268. p. DOI: <https://doi.org/10.7767/zrgka.1921.11.1.254>. Hamarosan egy követelés fogalmazódott meg: „[...] das geistliche gerychte in dem Sale so zo bestellen, dat sulch gerychte gotlich und fromelich und recht zoghe dat datselve gerychte bestalt werde mit eirab officialen, Segelern, Advocaten, notaren und procuratorn; dat mallich arm und ryche unvertzochlich recht gedeyn und widderfaren moige ; und dat die sachen durch den Heren nyet avociert, noch upgeschort werden; und darup eyn reformatie gemacht werde, as dat beschreven recht und die Statuten dat cleirlichen innhaltent; und dede der vourss. eyncher darentboyven yedt, dat sal der here straiffen.” WALTER, Ferdinand: *Das alte Erzstift und die Reichsstadt Köln*. Bd. 1. Bonn, 1866. Hansebooks, 388–389. p.
- ¹⁸ Vö. LACOMBLET, Theodor Joseph (Hg.): *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins oder des Erzstifts Cöln, der Fürstenthümer Jülich und Berg, Geldern, Meurs, Kleve und Mark, und der Reichsstifte Elten, Essen und Werden. Aus den Quellen in dem Königlichen Provinzial-Archiv zu Düsseldorf und in den Kirchen- und Stadt-Archiven der Provinz*. Düsseldorf, 1840. Wolf; Bd. 1 (–1200), Bd. 2 (1201–1300), 1840–1858, Ndr. Aalen, 1960. II. 244–245. p. Nr. 452, 1. §.; uo. 2., 11. §.
- ¹⁹ Uo. 20. §.
- ²⁰ FOERSTER 1921. 270–271. p.
- ²¹ Vö. *Statuta Sifridi*, 264. p.
- ²² Vö. uo. 265. p.
- ²³ Uo. 264–268. p.
- ²⁴ Uo. 259. p.
- ²⁵ Uo. 260. p.
- ²⁶ Uo. 307–309., 327. p.
- ²⁷ A hivatal első említése még nem kifejezetten érseki bírót mond: vö. RATJEN, Friedrich Adolf: *Verfassung und Sitz der Gerichte in Köln im Gesamtbilde der Stadt*. Düsseldorf, 1921. L. Schwann, 29., 32., 45. p.
- ²⁸ FOERSTER 1921. 290. p.
- ²⁹ Vö. *Statuta Sifridi*, 232. p.
- ³⁰ KISKY 1915. 209–210. p. (Nr. 946.).
- ³¹ Vö. *Statuta Sifridi*, 113. p.
- ³² FOERSTER 1921. 294. p.
- ³³ *Statuta Sifridi*, 264. p.
- ³⁴ Uo. 259. p.
- ³⁵ Uo. 300. p.; KRUSCH, Bruno: Studie zur Geschichte der geistlichen Jurisdiction und Verwaltung des Erzstifts Mainz. Kommissar Johannes Bruns und die kirchliche Einteilung der Archidiakone Nörten, Einbeck und Heiligenstadt. *Zeitschrift des Historischen Vereins für Niedersachsen*, Hannover, 1897. Han'sche Buchhandlung, 115. p.
- ³⁶ FOERSTER 1921. 301. p.

- ³⁷ Egy ilyen esetre példa az az ügy, amelyben Johann, az esseni apátmó prokurátora fordult (1316) a münsteri püspöki széktől ide. Westfälisches Urkunden-Buch. Fortsetzung von Erhards Regestae historiae Westfaliae. Hg. von dem Verein für Geschichte und Altherthumskunde Westfalens. VII. Band: Die Urkunden des kölnischen Westfalens vom J. 1200–1300. Münster, 1908. VIII. 387. (Nr. 1066.). Az alárendelt viszonyt mutatja, hogy a münsteri *officialist* kölni érseki felletese egy korábbi ügyben *peremptorie* széke elé idézte (1306). Vö. uo. VIII. 128–129. p. (Nr. 363.).
- ³⁸ *Statuta Sifridi*, 299. p.
- ³⁹ Egy példa erre: St. Andreas egyház plébánosának egy perében fel-lebezzett a prokurátor Kölntről Rómához (1314); KISKY 1915. 183. p. (Nr. 848.).
- ⁴⁰ „Allmählich entwickelte sich die erste Seite seines Amtes dahin, daß er dem Official in der Aufsicht über die übrigen Kurienangehörigen immer mehr als gleichberechtigt zur Seite trat und sie ihm schließlich teilweise abnahm. In diesem Sinne verordnete Dietrich für den Fall, daß sich die Beamten und sonstigen Mitglieder des hohen geistlichen Gerichtes Vergehen zuschulden kommen ließen, daß sie in ihren Dienstgeschäften lässig seien und ihre Pflicht den Parteien gegenüber versäumten, ein arbiträres Einschreiten des Sieglers. Je nach dem Vergehen soll er die Schuldigen in Liebe ermahnen, zu-rechtweisen, vom Amte entheben oder völlig absetzen.” FOERSTER 1921. 304. p. Vö. *Statuta Sifridi*, 258–259. p.
- ⁴¹ Az ilyen eseteknek kiszabandó kiközösítést Wilhelm von Gennep statútuma helyezte kilátásba (1353). Vö. *Statuta Sifridi*, 117., 120., 142. p.
- ⁴² LÖHR, Joseph: Methodisch-kritische Beiträge zur Geschichte der Sittlichkeit des Klerus, besonders der Erzdiözese Köln am Ausgang des Mittelalters. *Reformationsgeschichtliche Studien und Texte*, Heft 17. Münster, 1910. 16. p.; *Statuta Sifridi*, 259.
- ⁴³ A kölni rendtartások tehát a pécsefnök tevékenységét egyenesen az *officialis* hivatali működésnek az előfeltételeként és garanciájaként állítják elének. Ezzel szemben például Halberstadtban nyoma sincs pécsefnöknek. Vö. *Statuta Sifridi*, 261. p.; STEIN 1895. 680. p.; HILLING 1902. 124. p.
- ⁴⁴ „Selbst die Verhängung des Interdiktes, die doch zweifellos zur Zuständigkeit des Officialen gehört, wird durch Dietrich von Mörs gewissermaßen an die Zustimmung des Sieglers gebunden. Wenigstens verlangt er, daß Official und Siegler gemeinsam eine Sache überlegen und sich wechselseitig informieren, ehe ein Interdikt verhängt wird. Mit dieser Vorschrift kann erreicht werden, daß man nicht leichtfertig zu der genannten Strafe greift und vielleicht sogar Unschuldige trifft.” FOERSTER 1921. 310. p.
- ⁴⁵ STEIN 1895. 676., 677. p.
- ⁴⁶ Uo. 675. p. Vö. REININGER, Nikolaus: Die Archidiaconen, Offiziale und Generalvikare des Bistums Würzburg. *Archiv des historischen Vereins für Unterfranken und Aschaffenburg* 28, 1885. 19. p.; LÖHR, Joseph: Die Verwaltung des kölnischen Großarchidiaconats Xanten im Ausgange des Mittelalters. *Kirchenrechtliche Abhandlungen*, Heft 59–60, 1909. 192. p.
- ⁴⁷ *Statuta Sifridi*, 259.
- ⁴⁸ „Schon der Official um 1356 erließ strenge Bestimmungen über das äußere Auftreten der Notare, die unterschiedslos für die unbeweibten Kleriker unter ihnen galten wie für die Verheirateten, welche die Vorteile des geistlichen Standes genießen wollten. Hierzu gehört die Vorschrift, daß sie ehrbar in geistlicher Tracht und mit Tonsuren einhergehen sollen; geschlitzte oder gefälte Kleider sowie allzu kurze oder soistwie als unschicklich, unanständig und frech zu bezeichnende dürfen sie nicht tragen. Gleichfalls ist ihnen untersagt, lange Dolche zu führen; ebenso wenig sollen sie Verzierungen an Kleidern und Taschen auf weisen.” FOERSTER 1921. 312. p.
- ⁴⁹ <https://gameo.org/images/5/54/Hermann-zu-Wied.gif>.
- ⁵⁰ *Statuta Sifridi*, 303. p.
- ⁵¹ Uo. 300. p.
- ⁵² Uo. 83. p.
- ⁵³ Ez a megállapítás arra is rámutat, hogy a pápai küldöttbírák tevékenységéhez jegyzőt a helyi *officialatus* biztosított; vö. uo. 302. p.
- ⁵⁴ Uo. 259. p.
- ⁵⁵ FOERSTER 1921. 323. p.
- ⁵⁶ A speyeri gyakorlatról: „Denn noch hängt es völlig vom Belieben der Parteien ab, ob sie Prozeßvertreter aufstellen wollen oder nicht, während später die Parteien gewöhnlich sowohl Prokuratoren wie Advokaten haben mußten.” RIEDNER, Otto: Das Speierer Officialatsgericht im 13. Jahrhundert. *Mitteilungen des historischen Vereins der Pfalz*, Nr. 29–30, 1907. 77. p. Vö. STEIN 1895. 675. p.
- ⁵⁷ Officialats-Gerichtsakten 1388 Februar 6 bis 1389 Januar 2. Stadtarchiv Köln, vö. KEUSSEN, Hermann: Das Urkunden-Archiv der Stadt Köln. Kölner Prozess Akten 1364–1520. *Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln*, Band IX. Köln, 1886. 51. p.; HAYN, Casimir: *Ritter Hilger Quattermart von der Stessen. Ein Beitrag zur Familien- und Stadtgeschichte Kölns im 14. Jahrhundert*. Paderborn, 1888. Schöningh, 23–25., 81–82. p.
- ⁵⁸ Vö. STEIN 1895. 677. p.
- ⁵⁹ Hasonlóan a francia gyakorlathoz: „Il est aussi interdit aux procureurs, d’empiéter sur les attributions des avocats, par exemple en rédigeant des libelli, des exceptions etc.” FOURNIER, Paul: *Les officialités au moyen âge*. Paris, 1880. E. Plon et Cie Imprimeurs-Éditeurs, 39. p.; vö. *Statuta Sifridi*, 301. p.
- ⁶⁰ Vö. *Statuta Sifridi*, 301. p.; REININGER 1885. 22. p.
- ⁶¹ Reformatio Hermanni V. de procuratoribus c. 10. In *Statuta Sifridi*, 302. p.; „Insbondere waren die Prokuratoren verpflichtet, den Parteien einen von ihnen selbst geschrieben oder wenigstens unterschriebenen Ausweis über sämtliche im Interesse der Parteien während des Prozesses gemachten Auslagen mit genauer Angabe der Person und des Zweckes zu übergeben, so oft die Parteien es verlangten, zum mindesten am Schlüsse des ganzen Rechtshandels Diese und ähnliche Bestimmungen dienten einer geordneten Rechtspflege, sollten eine Verbilligung der Prozeßkosten bewirken und die Klienten vor Nachteil bewahren. Andererseits sollten sie den guten Ruf des Gerichtes mehren, Eifer, Aufmerksamkeit und Gewissenhaftigkeit des Gerichtspersonals fördern.” LÖHR 1909. 194. p.
- ⁶² *Statuta Sifridi*, 272. p.
- ⁶³ Uo. 271. p.
- ⁶⁴ Supplik im Kölner Stadtarchiv: Officialat, Audientia im Saale. Idézi FOERSTER 1921. 343. p.
- ⁶⁵ Járandóságából még néhány más, apróbb kiadást is ő fedezett: például neki kellett beszereznie egy halom paraszat, amivel a pécsefnök a viaszt megolvasztja. Vö. Reformatio Hermanni V. de cursore sive apparitore c. 1–8. p. Idézi FOERSTER 1921. 345. p.; *Statuta Sifridi*, 306. p.
- ⁶⁶ Vö. REININGER 1885. 23. p.
- ⁶⁷ „Für die zunächst liegenden Ortschaften beträgt das Wegegeld vier Heller, steigt dann stufenweise auf einen Solidus oder sechs Heller, auf zehn Heller, auf einen Albus oder zwölf Heller, auf fünfzehn Heller, auf drei Solidi oder achtzehn Heller, auf einundzwanzig Heller, auf zwei Albus oder vierundzwanzig Heller und auf siebenundzwanzig Heller.” A legközelebbi, tehát legolcsóbb településeket a rendtartás egyenként felsorolta. FOERSTER 1921. 348–350. p.; *Statuta Sifridi*, 327. p.

